

GRUNDLAGD 1876 AV C. G. ESTLANDER

2017
ISSN 0015-248X

KULTUR EKONOMI POLITIK

Redaktion

Jutta Ahlbeck
Ansvarig chefredaktör
Freja Rudels
Redaktionssekreterare

Redaktionsråd

Martina Björklund
Mats Börjesson
Pekka Kettunen
Nina Kivinen
Else-Britt Kjellqvist
Bengt Kristensson Ugglå
Tage Kurtén
Kristina Malmio
Sverker Sörlin
Ulrika Wolf-Knuts

Utgivare

Föreningen Granskaren r.f. Åbo
Ordförande Pia Maria Ahlbäck
Jutta Ahlbeck
Margrét Halldórsdóttir
Carina Gräsbeck
Jonas Lagerström
Hanna Lindberg
Ann-Charlotte Palmgren
Julia Tidigs

Formgivning

Oy Graaf Ab

Tryckning

Oy Nordprint Ab

Kontakt

Redaktionen: finsktid@abo.fi
Prenumerationer: pren-finsktid@abo.fi

Mer om oss

www.abo.fi/public/finsktidskrift
Instruktioner för skribenter: www.abo.fi/public/finsktidskriftinstr
Om prenumerationer: www.abo.fi/public/finsktidskriftpren

Bidragsgivare

Svenska Litteratursällskapet i Finland, Svenska Kulturfonden,
Föreningen Konstsfundet, Kulturfonden Island-Finland, Wil-
liam Thuring's Stiftelse, Kommerserådet Otto A. Malms Dona-
tionsfond, Waldemar von Frenckells stiftelse

Innehåll 6/2017 Nestekriget 1970–1972 – miljö- och minoritetshistoriska fallstudier

<i>Gästredaktörer Matias Kaihovirta, Hanna Lindberg, Johanna Wassholm & Mats Wickström</i> Miljö, migration och språkpolitik – en förhistoria	5
Essäer	
<i>Henry Nygård</i> Olja på dagordningen – ett miljöperspektiv	9
<i>Hanna Lindberg</i> Lokal miljöaktivism föds. Aktionsgruppen för Nylands skärgård och Nestekriget på Hangö udd	19
<i>Johanna Wassholm</i> Språkpolitik i miljövårdens skugga? Nestes Tvärminne-planer som en ”svensk fråga”	31
<i>Matias Kaihovirta</i> Rosornas Nestekrig. Finlands svenska arbetarförbunds motstridiga förhållande till oljeraffinaderiplanerna i Tvärminne	43
<i>Mats Wickström</i> Vilken röd riktning på Hangö udd? Folkdemokraternas ideologiska kompass i miljöfrågans kraftfält	57
Granskaren	
<i>Dick Harrison</i> Den tsarlojale nationsbyggaren. En ny biografi om Mannerheim	67
<i>Viveca Rabb</i> Imponerande om det svenska i storfurstendömet Finland	71
<i>Johan Ehrstedt</i> Skakande men nyanserat om mat, hunger och makt	74
<i>Karin Karlsson</i> En djup förståelse av psykologin bakom terrorism och radikaliserings	77

Miljö, migration och språkpolitik En förhistoria

Detta temanummer är sprunget ur samtal som de dåvarande doktoranderna i historia, Matias Kaihovirta och Mats Wickström, i början av 2010-talet förde om den omfattande omvandlingen av det svenska Nyland under efterkrigstiden. Tidigare historieskrivning – kanske förblindad av den språkfred som etablerats under vinterkriget – verkade ha förbiset hur konfliktfylld efterkrigstiden var, särskilt på lokal men också nationell nivå gällande språkfrågan, sysselsättning och den arbetsmigration som pågick inom och från Finland under efterkrigstiden. Särskilt nya industrietableringar i Svenskfinland gjordes till en språkfråga eftersom de på finlandssvenskt håll befarades leda till ökad finsk inflyttning och förskjutning av språkförhållandena. Historieskrivningen om den finländska välfärdsstaten har inte alltid noterat de konflikter som landets tvåspråkighet orsakade, och hur starkt språkfrågan var förankrad i människornas vardagliga försörjningsvillkor. Språk och industrialisering var (är) även en politisk fråga som inte bara engagerade ”språkpartiet” SFP, utan även dess politiska rivaler på vänsterkanten, SDP och DFFF/FKP.

Docent Henry Nygård, som forskat om landsbygdens industrialisering och avfallshandlingens historia, kom med i diskussionen. När trojkan funnit varandra kring de här frågorna tog vi initiativet till det projekt som efter ett par metamorfoser fann sin form som Minoritetssolidaritet och försörjning: migration, industri- och språkpolitik i de svenskspråkiga regionerna i Finland 1945–1990

(MSF). Under ledning av professor Nils Erik Villstrand, numera emeritus, ansökte MSF mellan åren 2014 och 2015 om finansiering från flera större forskningsfinansiärer, utan att erhålla det understöd som skulle ha krävts för den heltäckande och djuplodande undersökning av Svenskfinland i strukturuomvandlingens tid som projektet ville utföra. Svenska kulturfonden såg dock potentialen i projektet och bidrog med medel som möjliggjort att MSF kunnat ta sina första steg. Den initiala kartläggningen av den problematik projektet intresserar sig för pekade ut Nestes planer på att etablera ett oljeraffinaderi på Hangö udd som ett lämpligt fall för analytiska nedslag.

Den 30 oktober 1970 avslöjade tidningen *Västra Nyland* att det statliga oljebolaget Neste genom en bulvan, fastighetsmäklaren Lasse Thun, hade försökt köpa upp hundratals hektar mark i Tvärminne i Ekenäs landskommun. Området låg i omedelbar närhet av Tvärminne zoologiska station, som hade verkat på platsen sedan 1902. I november 1970 tillstod Neste att bolaget var intresserat av Tvärminne, men vidhöll att inget beslut om var landets tilltänkta tredje oljeraffinaderi skulle placeras hade tagits. Neste hade dock redan bestämt sig för att bygga ett oljeraffinaderi på Hangö udd, med politisk tillförsikt om att bolaget som vanligt skulle få som det ville. Trots att Neste inledningsvis inte tillkännagav sina avsikter, framstod de i tydlig dager för dem som skulle beröras av ett oljeraffinaderi i Tvärminne, framförallt ledande medlemmar i den västnyländska lokalbefolkningen och forskarna på Tvärminne zoologiska station.

Det så kallade Nestekriget, Finlands första omfattande offentliga miljökonflikt, bröt ut på allvar i början av år 1971 när Neste meddelade att bolaget bestämt sig för att bygga sitt tredje oljeraffinaderi på Hangö udd, närmare bestämt i Syndalen söder om Koverhars stålverk i Ekenäs landskommun. Markuppköpen hade inletts för att kunna byta mark med försvarsmakten, som använde den planerade platsen för raffinaderiet för skjutövningar. Konflikten kom dock för det mesta att benämnas som Tvärminnekonflikten på grund av Tvärminne zoologiska stations centrala roll i den offentliga debatten. När Neste offentliggjorde sina avsikter mobiliserades stora delar av det västnyländska lokalsamhället tillsammans med den nya miljörelsen mot bolagets planer. Frågan

politiserades, och våren 1971 tillsatte Handels- och industriministeriet en kommitté (Kommittén för utredning av platsen för oljeraffinaderi) under ledning av kanslichef Bror Wahlroos. Den så kallade Wahlrooskommittén arbetade fort och presenterade sitt betänkande den 7 juli 1971, i vilket den förordade etableringen av Finlands tredje oljeraffinaderi på Hangö udd. Neste verkade gå mot seger, men till motståndarsidan sällade sig efter hand instanser som exempelvis Vattenstyrelsen (föregångaren till Finlands miljöcentral), Havsforskningsinstitutet och Delegationen för utvecklingsområdena.

I början av 1971 började personer och grupperingar inom flera politiska partier ta ställning mot Nestes Hangö udd-projekt. Svenska folkpartiet var först ute bland partierna då det sade nej till Neste i februari. I augusti träffades Neste av en formidabel serie av politiska bakslag. Finlands landsbygdsparti intog en negativ ståndpunkt till Nestes planer den 6 augusti, Samlingspartiet den 15, Centerpartiet den 23 och Liberala folkpartiet den 27. Det fanns alltså inte något majoritetsstöd för Neste i regeringen Karjalainen, vars tre borgerliga partier (Centerpartiet, SFP och liberalerna) deklarerade att de var emot Nestes planer, medan de två vänsterpartierna i regeringen (SDP och DFFF) stod och vacklade. Regeringen Karjalainen föll dock den 29 oktober 1971. Efter en kort period av tjänstemannaregering var det Paasios socialdemokratiska minoritetsregering som i sin aftonskola onsdagen den 21 juni 1972 utdelade nådastöten.¹ Regeringen meddelade att byggandet av ett oljeraffinaderi på Hangö udd saknade statsrådets stöd, varefter frågan försvann från den politiska dagordningen. Frågan begravdes slutligen i slutet av 1973, då Neste istället för att grunda ett tredje oljeraffinaderi beslöt sig för att utvidga raffinaderiet i Sköldvik i Borgå landskommun.

Planen på att bygga ett oljeraffinaderi i Tvärminne var inte den enda industrietableringen av sitt slag som berörde Svenskfinland. Efter att Tvärminne-striden hade avgjorts kastades planer på

1 Säväl Markku Kuisma som Jukka Saastamoinen anger i sina verk om Nestes historia felaktigt att regeringen slutligen torpederade Nestes planerade oljeraffinaderi på Hangö udd hösten 1972 respektive september 1972. Markku Kuisma (1997): *Kuuma öljy. Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa 1948–1979*, Helsinki: WSOY, s. 469; Jukka Saastamoinen (2007): *Brezhnevian katoksessa ja muita juttuja Nesteestä*, Helsinki: WSOY, s. 103.

allehanda industriplaceringar och etableringar av näringar i det finlandssvenska kustområdet fram, även de åtföljda av hätska debatter som engagerade personer ur olika samhällsskikt och av olika politisk bakgrund. Striden om Nestes planerade oljeraffinaderi i Tvärminne var en betydelsefull historisk händelse, eftersom den var den första i sitt slag som lyfte fram miljö- och naturskyddsaspekterna och som kom att sammanflätas med språkpolitiska frågor. I vårt temanummer har vi velat problematisera det rätt så komplexa sambandet mellan industrietablering, språkpolitik och miljöaktivism, med korta essäer som öppnar upp de olika problemställningar som framfördes av de aktörer som var inblandade i debatten kring och aktionen för och emot Nestes planer för Tvärminne.

I en internationell utblick framstår Nestekriget inte som en unik händelse; vi har funnit motsvarande fall på annat håll vid ungefär samma tid, där skydd av ”ursprungsmiljö” sammanfördes med tal om skydd av nationella minoriteters existensvillkor (Malloy, Tove H. (2009): ”Minority environmentalism and econationalism in the Baltics: Green citizenship in the making”, *Journal of Baltic Studies* vol. 40 2009). Likaså skulle miljörelsen som tog sina första steg i början av 1970-talet utmana etablerade politiska partier, på samma sätt som frågor kring minoriteter och minoritetsaktivism blev en del av den politiska agendan.

Det här temanumret är oss veterligen det första i sitt slag i nordisk historieforskning som belyser denna tematik och det intressanta problemkomplex som kommer till uttryck med ”Nestekriget”. I detta krig som utkämpades i början av 1970-talet, stod inte bara framtiden för de natursköna stränderna vid Tvärminne på Hangö udd på spel, utan hela frågan om hur det svenska i Finland skulle utvecklas och bevaras.

Detta temanummer tillägnas vår nyblivne professor emeritus i nordisk historia Nils Erik Villstrand, som visat intresse för projektets idé, varit med och utvecklat projektplanen och som alltid varit solidarisk med sina forskarkolleger.

*Matias Kaihovirta, Hanna Lindberg,
Johanna Wassholm & Mats Wickström*

Essäer

Olja på dagordningen – ett miljöperspektiv

Henry Nygård

Oron för de hälsorisker som en degenererad livsmiljö kunde medföra blev en synlig del av den offentliga debatten på 1960-talet. I Skandinavien fick särskilt försurningen av mark och vattendrag stor uppmärksamhet. Det ökade nedfallet hade medfört att tusentals sjöar i Europa försurats till en nivå där de naturliga fiskbestånden minskat eller dött ut. Senare rapporterades även omfattande skador på skogarna i Mellaneuropa (*Energi och miljö i Norden* 1969, 1968). Uppmärksammandet av luftföroreningarna och annan av människan förorsakad kontaminering av livsmiljön gjorde att miljöproblemen blev en del av det allmänna medvetandet. En följd av detta var att miljöfrågorna från och med slutet av årtiondet uppmärksammades även i lagberedningar och partiprogram (Nienstedt 1997, 28). Samhället avkrävdes en miljöpolitik som på bästa möjliga sätt beaktade det naturliga kretsloppet och som satte stopp för kontamineringen av näringskedjan (se t.ex. *SDP:n luonnon- ja ympäristönhoito ohjelma* 1969; *Svenska Folkpartiets partiprogram* 1974). På europeisk nivå manifesterades dessa strävanden i det av Europarådet utlysta första europeiska miljöårsåret 1970.

Det som från början handlat om naturvård och bevarande utvecklades under 1960- och 70-talen till en fråga om mänsklighetens

överlevnad. Miljörelsen blev en politisk kraft som inte kunde förbigås. Som startskottet på denna utveckling brukar nämnas Rachel Carsons *Tyst vår*, som utkom 1962 och som beskrev konsekvenserna av en ökad användning av kemiska bekämpningsmedel. År 1972 publicerade Romklubben skriften *Tillväxtens gränser* där man lade fram argument för att jordens tillgångar på grund av den snabba befolkningsökningen inte räckte till för den ekonomiska tillväxten (Nygård 2016; Fjæstad 2016, 66–92). Samma år hölls i Stockholm Förenta Nationernas första miljökonferens (eg. konferens om mänsklig miljö) där man bland annat diskuterade hur nedsmutsningen av vatten och luft kunde stoppas. Även om resultaten av konferensen blev blygsamma utgjorde den en språngbräda för ett fortsatt internationellt samarbete inom miljösektorn. På 1970-talet intensifierade också Europeiska gemenskaperna (EG) kampen mot miljöförstöring och begreppet *förorenaren betalar* föddes. Förslag om att hindra nedsmutsningen av Östersjön ledde i sin tur till ett nordiskt avtal 1974. Avtalet trädde i kraft 1980.

1960- och 70-talen blev därmed en slags väckelsetid när det gäller uppmärksamheten på miljöföroreningarna – även i Finland. Till den ökade uppmärksamheten bidrog till en icke oväsentlig del de för ögat märkbara förändringarna i miljön, men också de som miljöskandaler definierade mer eller mindre medvetna utsläppen av gifter och icke nedbrytbara substanser på land och i vattendragen från olika typer av fabriker och från samhällen. Det är i detta sammanhang skäl att inflika att den lagliga föroreningen av vattendragen på 1970-talet var långt mer omfattande än den olagliga. Fram till 1980 hade mer än 300 industrianläggningar av vattendomstolen beviljats rätt att tömma sitt avloppsvatten i något vattendrag. Spåren av tron på vattnets självreande verkan och utspädningen som en lösning på föroreningsproblemen låg djupt.

Den ökade uppmärksamheten på kontamineringen av livsmiljön resulterade i ett ökat motstånd bland allmänheten mot alla typer av etableringar som kunde tänkas ha en negativ inverkan på miljön. Anläggandet av fabriker, utsläppen av avloppsvatten och avfallsproblemen i storstäderna fick ökad uppmärksamhet, men också redan etablerade verksamheter blev föremål för en allt mer kritisk granskning.

Avsikten med denna inledande artikel till temanumret är att ge en allmän översikt över uppkomsten av ett miljömedvetande i Finland. Eftersom förhållningssätten till den planerade etableringen av ett oljeraffinaderi i Tvärminne i mycket kan förbindas med hanteringen av olja, kommer jag att i huvudsak att intressera mig för frågor som kan relateras till hanteringen av denna nytthet och kemikalier i allmänhet och som – åtminstone indirekt – medverkade till att den så kallade miljörelsen vann en av sina första och största segrar över landets mäktigaste industrikoncern; i juni 1972 förbjöd regeringen anläggandet av det planerade oljeraffinaderiet på Hangö udd. Med den historiska återblicken vill jag understryka det som forskaren Simo Laakkonen påpekat, nämligen att miljöskyddet och miljömedvetenheten ändå inte är något som bara hör det sena 1900-talet till. I mycket är det fråga om definitioner och ordval. Skyddet av det som i dag betecknas som närmiljön har djupa historiska rötter.

Luft, mark och vatten

Det är alltså ingalunda så att följderna av olika typer av utsläpp inte tidigare skulle ha uppmärksammats. Föroreningsproblemen bara inte förbands med miljöskyddet, som fram till 1960-talet främst var en fråga om bevarande av unika naturmiljöer (Laakkonen 1999, 8). Till skillnad från tiden efter andra världskriget var problemen också främst lokala och berörde bara en del av befolkningen. De olägenheter som sotrök, avloppsvatten och industriavfall kunde förorsaka befolkningen i Europas växande industristäder var dock väl kända sedan 1800-talet. Också i Helsingfors fäste man vid sekelskiftet 1900 uppmärksamhet vid nedsmutsningen av stränderna och från och med 1904 utfördes kemiska undersökningar av strandvattnets kvalitet. Mängden utsläpp från hantverk, trafik och industri hade ökat i takt med befolkningstillväxten och utsläppen från bebyggelsen blev allt mer synliga. Som Simo Laakkonen uttryckt det blev stadens egen ämnesomsättning för första gången ett allvarligt miljöproblem (Laakkonen 2001, 229). Utvecklingen ledde till att landets första biologiska reningsverk för avloppsvatten byggdes i Helsingfors 1910. Även i andra delar av landet byggdes

de följande årtiondena ett flertal avloppsvattenreningsverk (Laakkonen 2001, 212).

Problemen i Helsingfors var dock i huvudsak lokala och hade bara begränsad inverkan på inställningen till nedsmutsningen av vattendrag på annat håll. Betecknande är att ännu den nya vattenlag som antogs 1961 främst såg föroreningarna som ett problem som krävde tekniska åtgärder. Vattenlagen motiverades också främst med ekonomiska, tekniska och hälsovårdssynpunkter. Föroreningarna betraktades främst som en vattenförsörjningsfråga, det vill säga målsättningen var att garantera rent vatten för industrin och samhället. Det fanns också en uppenbar rädsla för att industrins konkurrenskraft skulle försämrats om kraven på rening av utsläppen ställdes för högt (Nienstedt 1997, 19).

Utsläppens inverkan på människornas hälsa började också tidigt uppmärksammas, särskilt i England där flera statliga kommissioner i medlet av 1800-talet kunde påvisa en korrelation mellan livsbetingelserna och dödligheten i städerna. Stråvan att minska dödligheten och sjukligheten tvingade städerna att ordna insamlingen av avfall, avlägsnandet av avloppsvatten, vattenförsörjningen och att skydda luften från föroreningar (Stradling 1999). Den primära åtgärden var att avlägsna avfallet från närheten av bebyggelsen.

Efter andra världskriget började problemen med de större städernas avstjälpningsplatser uppmärksammas. Avrinningen, stanken, råttorna och risken för förorening av grundvattnet tvingade städerna att vidta preventiva åtgärder. På 1960-talet uppmärksammades industriavfallet och de ospecificerade kemiska substanser som dumpades på avstjälpningsplatserna. Spillojlan blev ett särskilt problem för avstjälpningsplatsernas upprätthållare, då knappt något annat alternativ för spilloljehantering förelåg än förbränning och dumpning.

Också historien om luftskyddet kan föras tillbaka till den tidiga efterkrigstiden. På 1950-talet började ett antal forskare i de nordiska länderna intressera sig för regnvattnets kemiska sammansättning och på initiativ från Sverige skapades det första nätverket av mätpunkter för luftkvaliteten och nedfallet. En stark pådrivare av forskningen var uppgifterna om fiskdöd i skandinaviska och nordamerikanska småsjöar. Försurningen blev en stark

bakgrundskraft för luftskyddet i Finland. Den första statliga kommittén där luftskyddsfrågor diskuterades tillsattes 1971. En avgörande faktor för forskningen kring luftkvaliteten i Finland blev den europeiska forskningen kring fjärrspridningen av luftföroreningar, som senare ledde till det första luftskyddsavtalet 1979 (Huutoniemi et al. 2006, 21, 42). De första undersökningarna av städernas luftkvalitet i Finland hade utförts av Arbetshälsovårdsverket redan i medlet av 1960-talet. I några fall hade också hälsovårdsnämnderna krävt åtgärder av industrin för att minska på dammhalten i rökgaserna (Nygård 2015, 62).

Som forskarna Simo Laakkonen, Tapio Katko m.fl. visat utgör ändå föroreningen av vattendragen den kanske mest centrala delen av den finländska miljöhistorien. Under lång tid var vattenskyddet den enda miljöfråga som ansågs kräva åtgärder. Det var också via diskussionerna om vattenskyddet som de politiska partierna och riksdagen blev mer medvetna om kemikaliefrågan och problemen med hanteringen av olja. Via uppmärksamheten på kvicksilverhalten i fisk, PCB och diskussionerna om DDT-giftets inverkan på människan formades en ny miljöpolitik som markerades även i administrationen av miljöfrågorna.

Simo Laakkonen har delat in det finländska miljöskyddets historia i fyra utvecklingsstadier. I det första skedet från och med slutet av 1800-talet intresserade man sig främst för bevarandet av framträdande naturmiljöer. Ett andra skede inleddes på 1970-talet med fokuseringen på miljöskyddet och målsättningen att minska på utsläppen. Som ett tredje skede nämner han den ekologiska moderniseringen och strävan efter en minskning av användningen av energi och material samt som fjärde strävan efter en hållbar utveckling (Laakkonen 2001, 241). I ett längre och mer individuellt perspektiv kunde man fram till mitten av 1800-talet tala om en strävan att avlägsna praktiska olägenheter. Fokus flyttade senare till de hälsorisker som bland annat det stinkande avfallet utgjorde och strävan att förhindra spridningen av epidemier. Hälsoperspektivet var dominerande fram till 1970-talet då frågan om skyddet av miljön får en mer central plats. Initialt låg fokus på markgrunden, därefter på vattnet, sedan på luften och slutligen på hela livsmiljön (Nygård 2004).

Under drygt hundra år har oljan utgjort grund för den ekonomiska tillväxten, eller som Markku Kuisma påpekat har oljan utgjort den kanske viktigaste nyttigheten under 1900-talet. Oljan har varit en drivkraft för världsekonomin, den har bidragit till omfördelningen av maktpositionerna länderna emellan och kampen om oljekällorna har lett till krig (Kuisma 1997, 11). Det ökade bruket av olja och kemikalier har på detta sätt en väsentlig betydelse för den process som ledde till skärpta miljökrav och ny lagstiftning. Oljan utgjorde inte bara en risk vid transporter, den förorsakade också utsläpp vid förbränning och – inte minst – problem vid hanteringen av restprodukterna. På detta sätt har oljan också funnits i centrum när miljöfrågorna kommit upp på tapeten.

Teknikens utveckling, den ökande levnadsstandarden och ökad folkmängd bidrog till att användningen av olja sedan 1950-talet ökat kraftigt. Särskilt industrins växande behov av energi, det ökade antalet motorfordon och användningen av olja för uppvärmning även på landsbygden bidrog till denna eskalering. År 1950 importerades knappt 180 000 ton olja till Finland. År 1960 hade mängden ökat till 2,6 miljoner ton och tio år senare till över 10 miljoner ton. Detta innebar samtidigt att mängden oljeavfall ökade. Avsaknaden av behandlingsanläggningar för olja och generellt för kemikalier gjorde att problemen med oljehantering eskalerade (Jäteöljykomitean mietintö 1970). Betecknande är också att det statliga oljebolaget Neste Oy småningom växte till Finlands kanske mest betydande industrikoncern, med tentakler till andra stora statliga industrikomplex.

Sedan 1948 var utsläpp av olja inom det finländska territorialvattnet förbjudet och ett internationellt avtal om förbud mot utsläpp av olja i haven ratificerades 1958. I och med expansionen av oljeindustrin började dock också oljan i sig betraktas som ett allt större miljöhot, i synnerhet transporten av den. I slutet av 1960-talet fick oljefrågan särskild aktualitet, bland annat genom flera internationellt uppmärksammade oljekatastrofer. Till exempel i mars 1967 förorsakade supertankern Torrey Canyons skeppsbrott i Engelska kanalen en miljökatastrof av aldrig tidigare sedd omfattning. Hela 117 000 ton råolja läckte ut i havet och förorenade

både den franska och den engelska kusten svårt. De kemikalier som användes vid oljesaneringen visade sig dessutom ha förorsakat nästan lika stora miljökador som oljan.

Även i Finland skedde flera uppmärksammade utsläpp av olja i samband med tankerhaverier, vilket småningsom ledde till att regeringen tvingades rikta speciell uppmärksamhet på utsläppen och på organiseringen av oljeskyddet. Oljetankern Palvas grundstötning vid Utö den 1 maj 1969, med ett råoljeutsläpp på 200 ton som följd, och Esso Nordicas läckage på 600 ton lätt brännolja efter en grundstötning vid Pellinge den 25 september 1970, kan inte jämföras med olyckan i Engelska kanalen, men de hade betydelse för uppmärksamheten på behovet av preventiva åtgärder och organiseringen av oljeskyddet. I december 1970 förorsakade tankern Pensas grundstötning utanför Karlö ett utsläpp på 500 ton olja, och som en följd av den ryska tankern Antonio Gramscis grundstötning utanför Lettlands kust hamnade 5 500 ton olja i havet. Från stränderna på Åland insamlades därefter 650 ton olja. På 1980-talet registrerades också tre stora oljeutsläpp: den 31.8.1984 stötte tankern Eira på grund i Kvarken, Tankern Sotka sammaledes invid Märket och Antonio Gramsci en andra gång utanför Borgå. I de två första fallen beräknades drygt 300 ton olja ha runnit ut i havet, och i fallet Antonio Gramsci omkring 650 ton råolja.

Oljekatastroferna – och diskussionerna om andra av kemikalieutsläpp föranledda föroreningar – väckte politikerna och satte fart på lagstiftningsarbetet med tanke på skyddet av miljön. I slutet av 1960-talet tillsatte statsrådet flera kommittéer som hade till uppgift att studera hur riskerna med oljehantering kunde minskas. Även statsbolagens roll i nedsmutsningen av Bottenhavet blev uppmärksammas. I havet utanför Uleåborg kunde i slutet av 1960-talet noteras en stor fiskdöd och matfisken smakade illa. Senare blev även utsläppen från Vuorikemia Oy i Björneborg stort uppmärksammas. I havsområdet utanför fabriken påträffades strömmingar som saknade ögon. Skadorna kunde förbindas med det titan-, vanadin- och järnhaltiga avloppsvatten som företaget helt lagligt släppt ut i havet.

Vuorikemia Oy, som hade grundats på statligt initiativ 1957, hade uppnått full produktion 1963. Företaget var under många

årtionden en av Bottenhavets största förorenare, men man kan samtidigt nämna att en bidragande orsak till att fabriken överhuvud grundats var strävan att minska de allvarliga miljöproblem som biprodukten ilmenit (titanjärn) förorsakade vid Otaniemi gruva i Kajana. Mineralen ilmenit som uppstod som en biprodukt i produktionsprocessen vid gruvan kunde utnyttjas som råmaterial i Vuorikemias fabrik (*Talouselämä* 25.8.2008). Det komplexa förhållandet mellan tekniska miljöskyddslösningar och uppkomsten av nya miljöproblem kommer väl till synes i denna process.

När diskussionerna om anläggandet av ett nytt oljeraffinaderi i Tvärminne på Hangö udd inleddes var alltså miljöfrågorna och hanteringen av kemikalier ett synnerligen hett ämne i den offentliga debatten. Bland politikerna fanns en ökad medvetenhet om miljöfrågornas betydelse och i den offentliga debatten fick nedsmutsningsproblemen allt större utrymme

Tvärminne-projektet

Tanken på ett eget oljeraffinaderi i Finland hade väckts i slutet på 1930-talet. Ett särskilt bolag för oljeanskaffningen, Neste Oy, grundades 1948, och byggandet av ett oljeraffinaderi i Nådendal kunde inledas 1955. Anläggningen i Nådendal utvidgades 1962, men kapaciteten var inte tillräcklig med tanke på avsättningen och följande år togs beslutet att bygga ett nytt oljeraffinaderi i Borgå, Sköldvik. Också denna anläggning utvidgades i ett par repriser i mitten av 1960- och 70-talet. Neste Oy var redan i början av 1960-talet Nordens största oljeförädlingsindustri (Kuisma 1997).

U-områdespolitiken kom att leda in på den diskussion som berörs i temanumrets övriga essäer. Placeringen av storindustrin var en viktig del av den främst centerdrivna u-områdespolitiken, men också andra partier förespråkade landsbygdens industrialisering. På finlandssvenskt håll inom Sfp rädde däremot delade meningar. Risken fanns att en större industrietablering skulle förändra språkförhållandena på en etableringsort (se Johanna Wassholms essä). Nationellt diskuterades särskilt etableringen av nya cellulosaindustrier vid västkusten, och i norr låg fokus på anläggandet av nya vattenkraftverk med anslutande konstgjorda sjöar.

Under början av 1970-talet diskuterades lokaliseringen av Neste Oy:s tredje oljeraffinaderi. En placering i västra Finland betraktades av politikerna som fördelaktigt med tanke på industrialiseringspolitiken, medan Neste Oy redan i ett tidigt skede konstaterat att det ur ekonomisk synpunkt var mest fördelaktigt att placera raffinaderiet i södra Finland – i praktiken på Hangö udd. Regeringen enades småningom om en kompromiss för raffinaderiets del, ett beslut som innebar att raffinaderiet skulle placeras i Pyhämaa i Satakunda. Den så kallade Pyhämaa-kompromissen innebar samtidigt att Sydösterbotten skulle få en cellulosaindustri. Kompromissen antogs av regeringen, trots att både Neste Oy och Finlands Bank sagt nej till Pyhämaa (Nygård 1993, 97). Den senares tveksamhet ledde också till att Pyhämaa-alternativet aldrig realiserades.

När regeringen tog sitt beslut hade Neste Oy redan i det tysta inlett markköp i Tvärminneområdet. Hemlighetsmakeriet väckte uppståndelse både i riksdagen och bland allmänheten, och omkring 90 procent av markägarna motsatte sig en försäljning av mark till Neste Oy. Motståndet mot en etablering manifesterades i en adress som lämnades till statsrådet i april 1971, med omkring 70 000 namnunderskrifter. Neste Oy:s rykte förbättrades inte av det utsläpp av ca 8 000 ton råolja som skedde utanför Sköldvik i november samma år.

Den under ett par år pågående Tvärminne-striden avgjordes i praktiken sommaren 1972 då regeringen i sin aftonskola beslöt förbjuda byggandet av ett oljeraffinaderi på Hangö udd. Den stora uppslutningen kring naturskyddsintresset och allmänhetens engagemang innebar att landets mäktigaste industriföretag gick förlorande ur striden mot miljörelsen.

Källor och litteratur

Energi och miljö i Norden – på väg mot en bärkraftig utveckling? (1989).

København: Nordiska Ministerrådet NORD:56.

Fjæstad, Maja (2016): ”Ingenjörerna och miljön. Profession och debatt i Svenska Teknologföreningen 1965–1972”, *Scandia* 82 1/2016, s. 66–92.

- Hallanaro, Eeva-Liisa, Santala, Erkki & Vienonen, Sanna (toim.) (2017): *Vesien vuoksi. Suomalaisen vesiensuojelun vaihteita*, Helsinki: Suomen vesiyhdistys ry.
- Huutoniemi, Katri et al. (toim.) (2006): *Savuntarkastajista päästökauppiaisiin. Suomalaisen ilmansuojelun historiaa*, Helsinki: Ilmansuojeluyhdistys ry.
- Jäteöljykomitean mietintö 1970: *Komiteamietintö 1970 B:83*. Helsinki.
- Kuisma, Markku (1997): *Kuuma öljy. Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa 1948–1979*, Helsinki: WSOY.
- Laakkonen, Simo (toim.) (1999): *Harmaat aallot. Ympäristönsuojelun tulo Suomeen*, Helsinki: SHS.
- Laakkonen, Simo (2001): *Vesiensuojelun synty. Helsingin ja sen merialueen ympäristöhistoriaa 1878–1928*, Helsinki: Gaudeamus.
- Nienstedt, Sirje (1997): *Ympäristöpolitiikan alku. Ympäristönsuojelun tulo Suomen valtakunnalliseen politiikkaan 1960- ja 1970-luvun vaihteessa*, Turku: Turun Yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 9.
- Nygård, Henry (1993): *Från rundvirkesexport till egen förädling. Den svenskoesterbottniska merkantila skogsägarrörelsen 1945–1975*, Vasa: Förlagsaktiebolaget Scriptum.
- Nygård, Henry (2004): *Bara ett ringa obehag? Avfall och renhållning i de finländska städernas profylaktiska strategier 1830–1930*, Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Nygård, Henry (2015): *Polttava kysymys. Orikedon jätteenpolttolaitos ja yhdyskuntajätehuollon kehitys Suomen Turussa*, Turku: Turun seudun jätehuolto Oy, Turun seudun energiantuotanto Oy.
- Nygård, Henry (2016): *Kuopasta kiertotalouteen. Suomen yhdyskuntajätehuollon historia*, Helsinki: Jätelaitosyhdistys ry.
- SDP:n luonnon- ja ympäristöhoito ohjelma 1969*
- Stradling, David (1999): *Smokestacks and Progressives. Environmentalists, Engineers, and Air Quality in America, 1881–1951*, Baltimore & London: The John Hopkins University Press.
- Svenska Folkpartiets partiprogram 1974*
- Talouselämä 25.8.2008*

Lokal miljöaktivism föds. Aktionsgruppen för Nylands skärgård och Nestekriget på Hangö udd

Hanna Lindberg

Dagen före nyårsafton 1970 samlades sex män och en kvinna på Svenska klubben i Ekenäs. Träffen kallades för ett ”spontant anti-Neste möte” och deltagarna utgjorde en exklusiv grupp som hade kallats till mötet. Mötet hade ett bestämt syfte: Nestes planer på att grunda Finlands tredje oljeraffinaderi i på Hangö udd skulle stoppas. Mötesdeltagarna, som representerade lokalsamhällets ledande skikt, slog fast att det fanns flera orsaker till att ett oljeraffinaderi inte lämpade sig för Hangö udd. I första hand handlade det om de katastrofala miljökonsekvenserna av oljetransporter och den efterföljande petrokemiska industrin, men även industripolitiska frågor spelade in. I trakten fanns helt enkelt inte tillräckligt med arbetskraft för att fylla Nestes behov. På mötet beslöts det att man skulle motarbeta planerna i första hand genom en adress som skulle överräckas till statsmakten för att visa det massiva motstånd som oljeraffinaderiet väckte hos såväl politiker, vetenskapsmän som lekmän (Aktionsgruppen mot Nestes etablering i Tvärminne 1970–72, Raseborgs Natur och Miljö rf.:s arkiv).

Mötet skulle ha långtgående konsekvenser. Den 26 januari 1971 grundade mötesdeltagarna Aktionsgruppen för Nylands skärgård, som blev en instrumentell del av det offentliga motståndet mot Neste. Den planerade adressen förverkligades och fick stor spridning tack vare att tidningarna *Västra Nyland* och *Nya Pressen* samarbetade kring adressen och spred information om den. Som resultat kunde aktionsgruppen den 1 april 1971 överlämna en adress med 73 621 namnteckningar till statsminister Ahti Karjalainen.

I den här essän studerar jag folklig aktivism i samband med Nestekriget och jag leds av två frågor. För det första: varför väckte planerna på ett tredje oljeraffinaderi så starkt motstånd? Då Nestes andra oljeraffinaderi byggdes i Sköldvik knappt tio år tidigare hade bolaget och de arbetsmöjligheter det erbjöd i huvudsak välkomnats (Jantunen 2004, 31). Vad hade hänt under dessa år för att vända opinionen mot oljeraffinaderier?

Det spontana anti-Neste mötet den 30 december 1970 resulterade på längre sikt i mera omfattande miljöaktivism och några år senare grundade medlemmarna i Aktionsgruppen för Nylands skärgård Raseborgs Miljö och Natur rf. Både samtida och senare skribenter har lyft fram att Nestefallet var första gången som allmänheten slöt upp kring en miljövärdsfråga (se t.ex. *Nya Argus* mars 1971; Tarmio & Keynäs 2002, 21). Henrik Cederlöf, som var en av de drivande krafterna bakom aktionsgruppen, skriver i sina memoarer: "Förmodligen bör man uppfatta den folkopinion mot etableringen som nu tog form [...] som en av de första spontana miljörörelserna i vårt land." (Cederlöf 2004, 69). Detta leder mig till min andra fråga: vilka former tog sig denna rörelse och på vilka sätt försvarades naturen? Fanns det eventuellt andra motiv för aktionsgruppens medlemmar att stoppa Nestes planer?

Miljö på agendan och aktivism på modet

I samma stund som *Västra Nyland* kunde avslöja att det var Neste som låg bakom fastighetsköpen på Hangö udd startade en intensiv debatt på både lokal och nationell nivå. Avslöjandet var på många sätt ofördelaktigt för Neste (se Henry Nygårds essä). Under slutet av 1960-talet hade finländska forskare satt miljöfrågor på agendan

då de hade kunnat bevisa förekomsten av skadliga kemikalier i den finländska naturen (Räsänen 2012). Vid tiden för *Västra Nylands* avslöjande höll det internationella miljöåret på att lida mot sitt slut, och under året hade allmänheten skolats i frågor om miljöförstörelse och människans samt industriens skadliga inverkan på miljön. På lokalplanet hade idén om att grunda en västnyländsk miljöförening diskuterats redan i början av år 1970, men planerna rann ut i sanden. Tidningarna hade även livligt rapporterat om oljekatastrofer med läckage i Finska viken och vid raffinaderiet i Sköldvik. I mitten av november 1970 skedde ett läckage i Sköldvik och 30–40 kubik olja rann ut över fiskaren Tor Strandbergs marker, vilket väckte bestörtning (Tal av Bo Olsoni, RMoN:a arkiv).

Det nyvaknade intresset för miljövard hängde dock även ihop med en bredare förändring i samhällsklimatet, där marginaliserade och diskriminerade grupper samt negligerade fenomen lyftes fram. Ett starkt medborgarengagemang växte fram under slutet av 1960-talet och 1970-talet och genom förenade insatser ingöts enskilda medborgare i tron att deras kamp var viktig och kunde bära frukt (se t.ex. Meinander 1999, 418–419).

Vid slutet av år 1970 var det alltså lätt att dels finna de negativa sidorna med ett raffinaderi på Hangö udd, dels att mobilisera allmänheten i miljöfrågor. Tillsammans med bland andra Helsingfors universitet, Vattenstyrelsen, havsforskningsverket, statens miljövarsdelegation, och olika studentorganisationer, skulle folkets röst i form av massadressen utgöra en av de främsta kritikerna av Nestes planer. På lokal nivå var det ingalunda endast politikerna eller biologerna vid Tvärminne zoologiska station som reagerade, utan frågan och det upplevda hotet från ett oljeraffinaderi engagerade olika skikt. Direkt efter avslöjandet uppmanade läraren och kommunalpolitikern Henrik Cederlöf befolkningen i Västnyland att samla sig kring en ”bred opinionsyttring” mot Nestes planer. Cederlöf hänvisade både till oljeläckagen i Sköldvik och det pågående miljöåret för att framhäva det dumdristiga i att anlägga ett oljeraffinaderi med tillhörande hamn i Hangö skärgård, som redan tyngdes av bland annat försvarsmaktens annektering av Hästö-Busö och Jussarö (Cederlöf 1970).

En bred opinionsyttring lät inte vänta på sig. Insändarsidorna i lokaltidningarna fylldes av anonyma och offentliga

ställningstaganden mot Neste. Det var ofta lokalpolitiker som delgav sin åsikt, men lika ofta privatpersoner eller markägare från de berörda områdena. Även ungdomarna aktiverades. Redan den 16 november ordnade eleverna i Ekenäs och Hangö en stor demonstration mot Neste. Med slagorden ”Se men inte röra, det är Nestes göra” och ”Hålls i Borgå!” protesterade närmare 400 elever i Ekenäs, och i den resolution som lästes upp av Babo Dumell uppmanades Neste att stanna i Sköldvik; om naturen prompt måste förstöras var det bättre att detta skedde på ett ställe som redan var förstört och inte i den unika skärgården runt Hangö. Eleverna vände sig även mot det sätt varpå Neste hade försökt köpa mark, och ansåg att förfarandet inte passade ihop med de demokratiska principer som rådde i landet (*Västra Nyland* 17.11.1970).

De ledande skiktens aktivism

Demonstrationen fick stor uppmärksamhet och slogs upp i de finlandssvenska dagstidningarna. Det var dock inte ungdomarna som skulle vara de mest synliga Neste-motståndarna på lokalplanet. De sju personer som deltog i det ursprungliga ”anti-Neste mötet” och som ledde Aktionsgruppen för Nylands skärgård representerade det västnyländska lokalsamhällets ledande skikt. Nils af Björkstén var Ekenäs borgmästare, medan Bengt Bergman var journalist på *Västra Nyland*. Tillsammans med Henrik Cederlöf, som också han hade varit journalist på lokaltidningen och som då verkade som lärare, var Bergman lokalpolitiker för Svenska folkpartiet. Ordförande för mötet Bo Olsoni var veterinär och Anders Munsterhjelm samt Björn Nyström var läkare. Då den ursprungliga planen för en adress gjordes upp, beslöt de närvarande vilka politiker och andra inflytelserika personer var och en skulle kontakta för att få understöd för adressen. Enligt mötesdeltagarna var det viktigt att nå ut till ett så brett samhällsskikt som möjligt; därför skulle politiker från andra partier samt representanter från den finska befolkningen engageras. Därtill skulle markägarna, östra och västra fiskargillena, miljövårdsdelegationens ordförande och eventuellt andra medlemmar kontaktas (Aktionsgruppen mot Nestes etablering i Tvärminne 1970–72, RNoM:s arkiv). Mötesdeltagarna

lyckades i sin bedrift och inom kort hade flera slutit upp, framför allt biologerna som arbetade vid Tvärminne zoologiska station.

Dessa välburgna och mestadels svenskspråkiga män är knappast någons sinnebild av en aktivist. 1960- och 1970-talets ökade miljömedvetenhet uppkom i samma samhällsklimat och en liknande intellektuell miljö som andra former av samhällsaktivism, som i hög utsträckning engagerade vänstersinnade unga. Studentgrupper och alternativrörelser tog till sig miljöfrågan som en i raden av former av samhällsengagemang. Dessa grupper ägde dock ingalunda miljöfrågorna. I Finland hade det varit vetenskapsmännen som slagit larm om de överhängande miljöhoten, och de var även centrala inom de nya former av organiserat miljöengagemang som växte fram på 1970-talet. Finlands naturskyddsförbund leddes under 1960-talets slut och 1970-talet av disputerade naturvetare med ett stort samhällsengagemang för miljöfrågor, men dessa var inte aktiva inom andra samhällsfält (Räsänen 2012, 177).

Därför är det inte heller förvånande att det var den västnyländska lokala eliten som tog miljöfrågorna till sitt hjärta. Den 20 januari 1971 hölls ett möte för att grunda Aktionsgruppen för Nylands skärgård, och nu hade deltagarantalet stigit till 30 personer.

På mötet poängterade Heikki Sisula att det var anmärkningsvärt att det var en äldre generation som gick i bräschen mot Neste, medan Lars Aschan ansåg det viktigt att man skulle framhäva att aktionsgruppen inte kategoriskt var emot industrietablering, utan endast arbetade mot miljöfientlig industri (Aktionsgruppen mot Nestes etablering i Tvärminne 1970–72, RNoM:s arkiv). Sisulas och Aschans inlägg visar att gruppen å ena sidan ville poängtera sin seriositet och etablerade ställning – det var inga unga radikaler som var i farten – men att man för den skull inte var bakåtsträvande och fientlig till utveckling. Inläggen bör förstås i ljuset av den debatt om industrietablering i Västnyland som pågick om huruvida den svenskspråkiga befolkningen med SFP i spetsen motsatte sig nyetablering på språkpolitiska grunder.

Medan medlemmarna själva såg det som positivt att det var en äldre generation som drev det lokala motståndet mot Neste, kritiserades deras intentioner av andra aktörer. Socialdemokraterna som överlag välkomnade de arbetsmöjligheter som Nestes etablering skulle föra med sig, såg aktionsgruppen som en sommarstugeklass

som tog till sig miljöfrågor för att bevaka borgerliga ideal. Exempelvis Yrsa Stenius ansåg i en kolumn för *Arbetarbladet* att miljöfrågan hade lyfts fram av aktionsgruppens medlemmar för att dölja de sanna orsakerna till att de motarbetade Neste. Enligt Stenius var det en borgerlig äganderättsideologi som drev aktionsgruppen, där intresset främst var att skydda området för sina och sina vänners sommarstugor och inte för allmänhetens bästa (Stenius 1971). Därtill anklagades aktionsgruppen för att överdriva det folkliga motståndet mot Neste (se Matias Kaihovirtas essä).

Miljö för vem?

Om aktionsgruppen ansågs vara en privilegierad sommarstugeklass vars riktiga intressen doldes av ett offentligt miljöengagemang, kan man fråga sig vilka olika argument som medlemmarna framförde då de bildade aktionsgruppen och mobiliserade folkopinionen mot Neste. För vilket ändamål skulle naturen bevaras enligt aktionsgruppens medlemmar och vilka miljöskyddsfrågor poängterade man i Nestekriget? En läsning av de mötesprotokoll som aktionsgruppen har lämnat efter sig visar att miljön inte var den primära orsaken till att just Tvärminne ansågs olämplig som plats för raffinaderiet för alla medlemmar. En del poängterade i stället de arbetskraftspolitiska aspekterna, eller att de lokala fiskarna hade rätt till oförstörda fiskevatten. Miljön tillsammans med forskningen vid Tvärminne zoologiska station var dock de tyngst vägande argumenten i aktionsgruppens skrivelser.

I aktionsgruppens skrifter framfördes det att Nestes planer skulle stoppas på grund av att människan hade rätt till rekreationsområden och en oförstörd natur. I den första insändaren som Henrik Cederlöf publicerade i *Västra Nyland* hade han framhävt att Nestes planer i första hand inkräktade på människans rörelsefrihet, vilket även de stora naturskyddsområdena som fanns i skärgården gjorde. Även andra insändarskribenter lyfte fram naturen som ett argument mot Neste genom att hänvisa till att lokalbefolkningen hade rätt till oförstörda badstränder och lägerplatser där de kunde återhämta sig på semestrarna och veckosluten (Cederlöf 1970; Petersson 1970).

På detta sätt var det alltså inte naturen i sig som skulle skyddas. Naturen skulle i stället bevaras för att tjäna människans behov. Det handlade dessutom inte om några primära behov utan i högsta grad om sekundära. Det här sättet att se på naturen reflekterade delvis förändringen i miljövärdstänkandet under 1960-talets slut och 1970-talets början. Då miljöförstöring inte längre sågs som lokalt begränsade fenomen, utan som globala problem, betonades de sätt på vilka människan led av en förstörd natur (Ekberg 2016, 20). Aktionsgruppens medlemmar talade dock i huvudsak om naturen ur ett lokalt perspektiv och framhävde den västnyländska lokalbefolkningens rätt till rekreationsområden, trots att de i sina skrifter hävdade att frågan om raffinaderiets lokalisering i första hand var en nationell och till och med en internationell fråga (Aktionsgruppen mot Nestes etablering i Tvärminne 1970–72, RNoM:s arkiv).

Aktionsgruppen förvetenskapligas

Namnsteckningarna till adressen började samlas in den 4 februari 1971 då aktionsgruppen i *Västra Nyland* och *Nya Pressen* vädjade till att de medborgare som kände ansvar för landets utveckling och ville bevara en oförstörd miljö för kommande generationer skulle ansluta sig till adressen. För att stöda adressen och engagera motstånd mot Nestes planer ordnade aktionsgruppen den 7 februari ett stort informations- och diskussionstillfälle i Ekenäs, dit olika experter bjöds in för att ge sina utlåtanden om de skadliga miljökonsekvenserna och hotet mot Tvärminne zoologiska station ifall Nestes planer förverkligades. På detta sätt fick aktionsgruppens redan negativa inställning vetenskaplig grund. Talen bifogades till den adress som överräcktes till statsmakten i april, och kan därmed betraktas som den faktagrund aktionsgruppen utgick från.

Talarna bestod både av utomstående experter och av biologerna vid Tvärminne station som redan hade varit med i aktionsgruppens verksamhet. Alla var dock överens om att Nestes planer inte var grundligt genomtänkta, varken ur ekonomisk, praktisk eller miljömässig synvinkel. Till saken hörde att Neste vid detta skede inte hade angivit något klart motiv bakom valet av Hangö udd som plats för det tredje raffinaderiet, eller några redogörelser för

för- och nackdelarna med placeringen. Som talarna påpekade var det därför svårt att veta vilken kunskap Neste själva hade i fallet.

Bengt Lundsten, professor i arkitektur vid Tekniska högskolan, talade under rubriken ”Suomeen rakennettavan öljyjalastamon maantieteellinen sijoitus” och ifrågasatte den ekonomiska vinningen av att placera raffinaderiet på Hangö udd. Alla raffinaderier skulle då finnas i södra Finland och oljan skulle transporteras över land till de övriga delarna av Finland. Enligt Lundstens kalkyler skulle en placering vid någon av hamnarna i Bottniska viken, till exempel i Kristinestad, var gynnsammare så att oljan så långt som möjligt transporterades till havs. Dessutom saknade Hangö udd helt den infrastruktur av vägar och broar som skulle krävas för storskaliga oljetransporter, och därför var även en utvidgning av Sköldvik framom en nyetablering i Tvärminne att föredra (Aktionsgruppen mot Nestes etablering i Tvärminne 1970–72, RNoM:s arkiv).

Lundsten talade alltså ur ett ekonomiskt och strukturellt perspektiv och han var inte emot ett tredje raffinaderi. Tvärtom ansåg han att ett nytt raffinaderi behövdes eftersom det skulle öka välståndet i landet, och att detta var ett faktum man inte skulle motarbeta. Däremot hävdade han att detta måste ske ur naturskyddssynvinkel och anklagade Neste för att inte lägga något värde vid naturen och dess skydd. Tuula Fleming var inne på samma linje. Enligt henne borde det finnas plats för både industrin och naturskyddsområden i skärgården, då de senare var så viktiga för människans rekreation från det betungande och enformiga arbetet. Samtidigt menade Fleming att oljeindustrin inte tillhörde de mest skadliga industrierna, men att den trots det fullkomligt kunde förstöra ett områdes lämplighet för turism och bebyggelse (Aktionsgruppen mot Nestes etablering i Tvärminne 1970–72, RNoM:s arkiv).

För professorerna Hans Luther och Pontus Palmgren vid Tvärminne zoologiska station var miljö- och forskningsaspekterna de tyngst vägande argumenten i Nestekonflikten. Enligt Palmgren var det i vissa fall nödvändigt att ekonomiska intressen gav vika för naturskyddssynpunkter, i synnerhet i detta fall. Skärgården i Finska viken var nämligen ett av få områden i hela Europa som representerade en ursprunglig natur, och enligt Luther var forskningen vid Tvärminne zoologiska station helt beroende av

att naturen behölls oförstörd. Ingen annanstans i Finland fanns en lika mångsidig natur som öster om Hangö udd, samtidigt som de organismer som levde i brackvatten var mycket känsliga för förändringar. Oljeraffinaderiet hotade inte endast den unika forskning som bedrevs vid stationen, utan även Finlands rykte i miljö-sammanhang (Aktionsgruppen mot Nestes etablering i Tvärminne 1970–72, RNoM:s arkiv).

Till detta informationstillfälle hade aktionsgruppen genom Bo Olsoni även bjudit in Neste. Några dagar före tillfället skulle äga rum nåddes dock aktionsgruppen av ett svar undertecknat Uolevi Raade och Jorma Veikkolainen, där de avböjde att delta. I brevet stod det att Aktionsgruppen för Nylands skärgård var en fullkomligt okänd sammanslutning för Neste. Dessutom utgick de från att Bo Olsoni var samma person som offentligt hade uttryckt sitt motstånd mot Nestes planer, och därför ifrågasatte de nyttan med diskussionstillfället. Raade och Veikkolainen intygade att de under inga omständigheter motsatte sig att frågan om Nestes etablering på Hangö udd utreddes grundligt, men att de samtidigt hade märkt att de personer som var negativt inställda till den möjliga etableringen höll så hårt fast vid sin övertygelse att det inte var värt att föra dialog med dem. De betvivlade därför att det planerade diskussionstillfället skulle behandla frågan objektivt (Aktionsgruppen mot Nestes etablering i Tvärminne 1970–72, RNoM:s arkiv).

Delvis hade de rätt i sina farhågor. Ingen av talarna under diskussionstillfället var positivt inställd till att Neste byggde ett raffinaderi på Hangö udd. Talarna var dock inte heller så enhälligt kritiska mot oljeindustrin som Raade och Veikkolainen kanske trodde. Både Lundsten och Fleming såg ett värde i ett tredje raffinaderi, det var främst placeringen de kritiserade. Dessutom framfördes flera andra argument än de rent miljömässiga. Lika viktiga som argumenten för att bevara Hangö udds unika natur och den zoologiska stationens forskning var de ekonomiska och logistiska argumenten.

Aktionen avslutas och omvandlas

Aktionsgruppen för Nylands skärgård hade ett bestämt mål: att mobilisera det folkliga motståndet mot Nestes etablering på Hangö udd, och att framföra detta till statsmakten i form av en adress. Att 73 621 namnteckningar samlades in under loppet av några månader visar att aktionsgruppen lyckades i sin uppgift. Den regionala fördelningen av underskrifterna visar dessutom att Nestes etablering inte endast var en västnyländsk angelägenhet. Undertecknare fanns nämligen från alla delar av landet och hela 992 personer hemmahörande i Lapplands län hade undertecknat adressen.

Aktionsgruppens arbete ledde inte till något omedelbart resultat. Wahlrooskommittén som utredde frågan understödde med rösterna 8–4 att raffinaderiet skulle förläggas till Hangö udd. Aktionsgruppen ordnade inga flera aktiveringskampanjer, men följde naturligtvis noggrant med utvecklingen under det följande året då diskussionerna fördes kring huruvida Neste skulle få bygga på Hangö udd eller inte. Det uppstod också andra frågor som aktionsgruppen engagerade sig i. År 1972 visade Industrins Kraft intresse för att bygga ett kärnkraftverk i Bromarv, och igen ordnade aktionsgruppen ett diskussionstillfälle. Den 19 maj grundades Raseborgs Natur och Miljö r.f. och verksamheten fick en mera organiserad form (Bo Olsonis tal, RNoM:s arkiv).

Som jag har visat i den här essän kan man betrakta året 1970 och Nestekriget som en katalysator för en bredare medborgerlig miljöaktivism. Ökad kunskap i miljövärdsfrågor i kombination med oljekatastrofer och ett samhällsklimat som uppmuntrade civilt engagemang, skapade förutsättningarna för att en aktionsgrupp skulle formars och för att ett brett samhällslager skulle ställa sig bakom den. I de dokument som aktionsgruppen har lämnat efter sig är det dock tydligt att miljöfrågorna inte var de enda som drev medlemmarna. På det första spontana "anti-Neste"-mötet understök deltagarna att även andra aspekter måste lyftas fram, medan det gång på gång påpekades att de inte var fientligt inställda till industrietablering i allmänhet. Av alla argument bar dock miljöfrågan störst tyngd och fick allmänt genomslag.

Källor och litteratur

- Cederlöf, Henrik (1970): "Neste tar död på Ekenäs skärgård", *Västra Nyland* 5 november.
- Cederlöf, Henrik (2004): *Ursvensk. Ett liv i modersmålets tjänst*, Helsingfors: Schildts.
- Ekberg, Kristoffer (2016): *Mellan flykt och förändring – Utopiskt platsskapande i 1970-talets alternativa miljö*, Lund: Lunds universitet.
- Lokalarkivet Arresten, Raseborg: Tal av Bo Olsoni vid RNoM:s 20-årsjubileum, Aktionsgruppen mot Nestes etablering i Tvärminne 1970–72, Raseborgs Natur och miljö rf. :s arkiv.
- Meinander, Henrik (1999): *Finlands historia 4*, Helsingfors: Schildts.
- "Neste och Tvärminne", *Nya Argus* mars 1971.
- Pettersson, Bruno (1970): "Tvärminnes framtid", *Västra Nyland* 26 november.
- Räsänen, Tuomas (2012): "Converging Environmental Knowledge: Re-evaluating the Birth of Modern Environmentalism in Finland", *Environment and History* 18 2/2012, s. 159–181.
- Stenius, Yrsa (1971): "Neste – förstörelse eller utveckling?", *Arbetarbladet* 19 februari.
- "Oroade medborgare 'går till kungs' – Vill stoppa Neste, skydda Hangö udd", *Västra Nyland* 4.2.1971.
- "Unga tackar nej till Neste", *Västra Nyland* 17.11.1970.

Språkpolitik i miljövardens skugga? Nestes Tvärminne-planer som en ”svensk fråga”

Johanna Wassholm

Hösten 1970 började rykten om att statsbolaget Neste planerade att anlägga ett oljeraffinaderi i Tvärminne spridas i Västnyland. Raffinaderiet skulle placeras i en övervägande svenskspråkig region, där Svenska folkpartiet av hävd starkt dominerade det lokalpolitiska landskapet. Det är därmed av intresse att studera vilken plats den språkliga aspekten och Svenska folkpartiets politiska agenda intog i den häftiga debatt som karakteriserade de två följande årens dragkamp om placeringsfrågan. Klart är redan på förhand att språkpolitiken inte intar någon dominerande plats i alla fall i medierna, där den hamnar i skymundan för miljöfrågan och även för industripolitiska överväganden på ett allmänt plan. Att språkfrågan ändå inte var betydelselös antyder omnämningen som personer som på olika sätt var involverade i debatten gjort i efterhand. Informatören Anssi Siukosaari nämner exempelvis i en tillbakablick på sin professionella karriär Tvärminne-fallet som en två år lång mediahändelse, som förutom den dominerande miljöfrågan omfattade industri- och språkpolitik (Siukosaari 2012, 2).

I den här essän studerar jag på vilka sätt Nestes Tvärminne-planer diskuterades som en ”svensk” eller språkpolitisk fråga i den

tidningsdebatt som fördes åren 1970–1972. Först presenteras kort hur den lokala svenskspråkiga borgerlighetens till synes enhälliga motstånd mot Tvärminne-planerna framställdes som ett förtäckt försvar av den egna språkgruppens intressen. Därefter presenteras Svenska folkpartiets politiska agenda i Neste-härvan på lokalt och nationellt plan, främst utifrån tidningarna *Västra Nyland (VN)* och *Hufvudstadsbladet (Hbl)* som fungerade som språkrör för de finlandssvenska borgerliga kretsarnas åsikter. Slutligen tangeras kort språkfrågans betydelse i den svenskspråkiga politiska vänsterns politik.

Språklig kamp i miljövårdens namn?

Betraktat ur Finland svenskspråkiga regioners perspektiv hade frågan om industrietableringar på 1960- och 1970-talen inte enbart relevans för ekonomi och arbetskraftpolitik. Frågan handlade också om det svenska språkets och den finlandssvenska kulturens fortbestånd i Finland. Vid den här tiden nådde efterkrigstidens stora emigration från Finland till Sverige sin kulmen, och i proportionella tal var svenskspråkiga finländare mer benägna att flytta till Sverige efter arbete än sina finskspråkiga landsmän. Med tanke på finlandssvenskhetens fortlevnad medförde detta ett dilemma. För att hejda finlandssvenskarnas emigration var det å ena sidan nödvändigt att skapa nya arbetstillfällen i svenskbygderna. Å andra sidan innebar etablerandet av industrier i svenskspråkiga regioner i regel inflyttning av finskspråkig arbetskraft, vilket på sikt medförde en risk för att de traditionella svenskbygderna skulle förfinskas.

Som referenspunkt för vad anläggandet av ett oljeraffinaderi i Tvärminne kunde innebära i språkligt hänseende figurerade Nestes oljeraffinaderi i Sköldvik i Borgå landskommun. Sköldvik-anläggningen hade på 1960-talet etablerats i en gammal svenskbygd, och där hade språkfrågan utöver sociala frågor skapat en viss konfliktpotential. Författaren av Sköldvik-anläggningens 40-årsistorik, Pekka Vennonen, skriver att samarbetet mellan Borgå landskommun och Neste förvisso hade varit förhållandevis friktionsfritt, men att språkfrågan hade utgjort en bromsande faktor: ”En till

majoriteten svenskspråkig kommun såg inte riktigt positivt på en massinflyttning av finskspråkiga till regionen” (Vennonen 2006, 22. Min övers.). Att denna aspekt inte saknade betydelse när Nestes Tvärminne-planer diskuterades, visar bland annat ett referat av en artikel som hade publicerats i tidningen *Åland* som ingick i *Västra Nyland* 16.6.1971. Också här noterar man hur etablerandet av raffinaderiet i Sköldvik hade satt ”fart på förfinsknigen” av Borgå landskommun:

I samband med denna industris etablering flyttade ett stort antal arbetare till Sköldvik från rent finska orter i inlandet. Industrin var för stor för att arbetsrekryteringen skulle kunnat ske endast från Borgå och den svenska landsbygden. Arbetsförhållandena var väl heller inte så eftertraktade av en svensk arbetarstam som är van vid drägligare förhållanden (VN 16.6.1971)

I likhet med Östnyland var Västnyland en gammal svenskbygd med en svenskspråkig majoritet, där det borgerliga Svenska folkpartiet hade en hegemonisk ställning inom lokalpolitiken. När nyheten om Nestes planer i Tvärminne briserade, slöt Västnylands svenskspråkiga etablissemang i stort sett enhälligt upp bakom det organiserade motstånd mot planerna som mobiliserades. Även om motståndet i offentligheten i huvudsak motiverades med miljöargument, och i mindre omfattning med industripolitiska argument, lät sig inte alla övertygas om argumentens trovärdighet. I debatten hävdade en del kritiker att den svenska borgerliga pressens motstånd – i första hand uttryckt i *Västra Nyland* och *Hufvudstadsbladet* – i själva verket bottnade i de svenskspråkiga borgerliga kretsarnas rädsla för att förlora sin hävdvunna politiska dominans i regionen. Misstankarna blev inte mindre av att initiativtagarna bakom den i januari 1971 grundade Aktionsgruppen för Nylands skärgård hade nära anknytning till både Svenska folkpartiet och tidningen *Västra Nyland*, som öppet stödde aktionsgruppens mål (se Hanna Lindbergs essä).

Till dem som hävdade att det lokala motståndet mot Neste var språkpolitiskt betingat hörde Nestes verkställande direktör Uolevi Raade. Tidningen *Västra Nyland* refererar i mars 1971 en intervju med Raade som hade ingått i *Kirkkonummen Sanomat*, där Raade skulle ha hävdat att motståndet mot Neste hade ”en starkt språkpolitisk ton”. Samtidigt hade Raade betonat att den borgerliga

pressen överdrev när den hävdade att samtliga svenskspråkiga i bygden hade anslutit sig till "de svenskspråkiga tidningarnas namninsamling" (*VN* 5.3.1971). Redan i januari hade *Västra Nyland* publicerat en insändare, undertecknad av Alf Lindholm, som kraftigt ifrågasatte motiven bakom de svenskspråkiga borgerliga kretsarnas "antiNestehysteri". Enligt skribenten, som själv hade reviderat sin initiala avoghet mot planerna efter ett besök som Neste organiserat till raffinaderiet i Nådendal, förklarades motståndet av något annat än av en genuin omsorg för miljön: "ett visst politiskt parti ser sin majoritetsställning hotad här i Väst-Nyland. Ett parti som av någon underlig anledning fått för sig att så måste förbli i evärdeliga tider. Men bygden lever icke på en sådan uppfattning, så den som vill att vår bygd skall leva och utvecklas kan ju icke på något sätt omfatta en dylik antikverad uppfattning" (*VN* 26.1.1971).

Alf Lindholm återfinns några veckor senare i gruppen "35 för Neste", som bestod av personer som hade undertecknat ett slags "motadress" mot den adress som Aktionsgruppen för Nylands skärgård hade börjat samla in. Gruppen anmälde avvikande åsikt och sade sig med bekymmer ha följt med kampajen mot Neste, som man hävdade att efter hand "faktiskt tagit hysteriska former". Hysterin hade fått gruppens medlemmar att känna på sig att "någonting annat än nedsmutsningen med olja ligger bakom det hela", och i insändaren hänvisar man direkt till de borgerliga SFP-kretsarnas rädsla för att mista sin dominerande position: "inte är det väl nedsmutsningen med socialister man ytterst är rädd för?" (*VN* 9.2.1971). Hänvisningen visar att motsättningen här i första hand beskrivs som en konflikt mellan den politiska högern och vänstern, men eftersom den lokala borgerligheten var så starkt svenskspråkig vävs språk och politik samman på ett sätt som gör att språket kommer att representera en särskild politisk agenda.

När *Helsingin Sanomat* i mars 1971 rapporterar om Tvärminnekonflikten, nämns också här den åsiktsriktning som hävdade att Aktionsgruppen för Nylands skärgård i själva verket gjorde "politik i skuggan av miljövärden". I artikeln hävdar en intervjuad person att de som motsätter sig Nestes planer gör det av rädsla för att Svenska folkpartiet ska förlora sin dominans i regionen. Man drar också in den svenskspråkiga garnisonen i Dragsvik och försvarsmaktens skjutområde i Syndalen i frågan. SFP:s motstånd

mot de förslag som på vänsterhåll framförts för att industrialisera Syndalen-området, förklaras här av att man var rädd för att detta på sikt kunde leda till att den svenskspråkiga garnisonen skulle dras in (*HS* 8.3.1971).

Svenska folkpartiet och Neste-planerna

Svenska folkpartiets offentliga ställningstaganden i Tvärminnefrågan innehåller nästan inga hänvisningar till språkpolitik eller ”den svenska frågan”. Detta är lätt att förstå utifrån att det med tanke på kritikerna hade varit föga ändamålsenligt att framföra språkpolitiska argument i sammanhanget. I den mån språkpolitiska argument förekommer i offentligheten handlar det i första hand om att försvara sig mot de mest hätska anklagelserna om att SFP:s primära intresse låg i att försvara sin dominerande ställning i Västnyland. I sammanhang där språkaspekten tangeras handlar det oftast om att kort och koncist avfärda den kritik som riktades mot SFP:s politiska agenda.

En av dem som försvarade sig mot kritiken var Ekenäs stads borgmästare Nils af Björkesten. Han kommenterade påståendet att det inte var trovärdigt att ledande SFP-politiker, som tidigare inte hade uppvisat något miljöengagemang, nu plötsligt framställde sig som försvarare av miljön. af Björkesten menade att det inte låg något anmärkningsvärt i detta när man tog i beaktande att medvetenheten om miljöfrågor rent allmänt var något som hade väckts först under de senaste åren. I en intervju för *Helsingin Sanomat* medgav han att han själv för några år sedan knappast skulle ha reagerat lika starkt på Nestes planer som han nu gjorde (*HS* 8.3.1971). De som stödde SFP:s intressen var också måna om att betona att motståndet var förankrat långt utanför partiets gränser. Även om de centrala initiativtagarna bakom Aktionsgruppen för Nylands skärgård hade anknytning till SFP, representerade de som undertecknat adressen snart sagt alla grupper i samhället. Med andra ord förnekade SFP:arna systematiskt att politiska argument skulle ligga bakom motståndet mot Neste, samtidigt som de starkt hänvisade till de argument som vetenskapsidkare hade framfört

angående den skadliga inverkan som raffinaderiet skulle ha på miljön.

Svenska folkpartiet förhöll sig i sina offentliga ställningstaganden entydigt negativt till Tvärminne-planerna på det politiska systemets alla nivåer. Så fort ryktena om Nestes markinköp i Tvärminne började florera hösten 1970, gjordes i Ekenäs SFP-dominerade stadsfullmäktige en motion i frågan. Denna syftade till att garantera att industrietableringar skulle planeras med hänsyn till miljön, och att stadsstyrelsen i samarbete med grannkommunerna fortlöpande skulle ges möjlighet att följa med planerna på industrietableringar i Ekenäs skärgård och på Hangö udd. Motionen gjordes på initiativ av SFP-politikern Henrik Cederlöf och undertecknades av medlemmarna i SFP:s fullmäktige-grupp, medan de socialdemokratiska fullmäktigeledamöterna avböjde. Inte så mycket för att de motsatte sig motionens innehåll, utan som en protest mot att SFP inte hade inkluderat dem i arbetet med motionen (*Hbl* 2.1.1971). Motionen resulterade i att stadsfullmäktige gav Cederlöf och Sven Högström i uppdrag uppvakta svenska riksdagsgruppen i ärendet. Genom att ge uttryck för den oro som man i Västnyland kände inför Nestes planer, försökte man förmå svenska riksdagsgruppen att arbeta för att de inte skulle förverkligas (Cederlöf 2004, 69–70). I den fjärde delen av *Ekenäs stads historia* (1993), skriven av Henrik Cederlöf, tillstår han att det bakom den ursprungliga motionen också låg en tydlig politisk dimension, även om den inte formulerades i klartext (Cederlöf 1993, 386).

SFP:s riksdagsgrupp stödde de lokala SFP-politikernas linje, och arbetade i sin tur för att påverka beslutsfattandet i frågan ända på regeringsnivå. Möjligheterna till detta var goda genom att SFP ingick i Ahti Karjalainens regering. I februari 1971 gav riksdagsgruppen i sin tur SFP:s två ministrar, C. O. Tallgren (finansminister) och Kristian Gestrin (försvarsminister), i uppdrag att i regeringen försöka bidra till att Nestes planer på att etablera sig i Tvärminne skulle förhindras (*VN* 3.2.1971). Via de politiska kanalerna försökte man också påverka Nestes ledning direkt. Riksdagsgruppens ordförande Grels Teir, som också var också medlem i Neste Oy:s förvaltningsråd, gavs i uppdrag att

inom förvaltningsrådet påverka Neste-ledningens beslutsfattande i Tvärminne-frågan (*Hbl* 3.2.1971; *VN* 3.2.1971).

Aktionsgruppen för Nylands skärgård kom att bli den organisation som i första hand representerade miljöaspekten, och som samlade motståndet mot Neste-planerna över parti-, språk- och regiongränser. Omsorgen om miljön var SFP:s främsta argument mot raffinaderiet, men utöver detta framfördes också industri- och arbetskraftspolitiska argument. Svenska folkpartiets utgångspunkt i den arbetskraftspolitiska frågan var att något akut behov av ny storindustri i regionen inte existerade. Tvärtom hävdade man att det redan var brist på arbetskraft i Västnyland. På SFP-håll betonade man att partiet ingalunda ställde sig avvisande till industrietableringar över lag, men att man i det rådande läget hade råd att tacka nej till en industri som innebar en så uppenbar fara för miljön. Denna tanke uttryckte en insändarskribent i *Västra Nyland* redan i slutet av 1970: ”numera finns det inte heller någon anledning att bara tacka och ödmjukt ta emot nya industrier, de är i stället i den situationen att de kan välja och vraka”. I sammanhanget lyfte skribenten i likhet med många andra fram de sociala följderna för regionen som etableringen av en ny storindustri skulle föra med sig: ”Dessutom kommer naturligtvis befolkningsstrukturen i hela denna del av Västnyland att ändras till oigenkännlighet, med allt vad detta för med sig av svårbemästrade sociala och kommunaltekniska problem” (*VN* 4.II.1970). Faran för att befolkningsstrukturen skulle ändras till ”oigenkännlighet” kan tolkas som att den omfattar förändringar i språkförhållandena, men detta är aldrig något som uttalas explicit i vare sig SFP:s offentliga ställningstaganden eller i insändare som stöder SFP:s agenda.

I SFP-kretsar förkommer ytterst få uttryck för åsikter som skulle avvika från partiets officiella ställningstagande i Neste-frågan. En av de få jag hittat finns i en tidningsrapport från det årsmöte som SFP:s lokalavdelning i Ekenäs landskommun höll i februari 1971. På mötet kritiserade Torsten Lindell SFP:s enhälliga motstånd genom att provokativt ställa frågan om ”det är meningen att av Västnyland göra ett indianreservat där befolkningen lever av biljettintäkter”. Uttalandet är sannolikt uttryckligen att betrakta som en medveten provokation, eftersom Lindell själv samtidigt medgav att han själv var delad i frågan (*VN* 5.2.1971).

När regeringen sommaren 1972 sedan slutgiltigt fällde Nestes Tvärminne-planer, kunde SFP framställa det negativa beslutet som ett resultat av partiets envetna arbete mot planerna på det politiska systemets olika nivåer. Frågans politiska tyngd visas inte minst av det program med vilket partiet gick in i riksdagsvalet 1972. I programmet lyfts hindrandet av oljeraffinaderiet i Tvärminne fram som en av de fyra centrala punkter på vilka SFP under sin regeringsperiod hade skaffat sig en tydlig profil (SFP:s riksdagsvalprogram 1972).

Språkfrågan och den politiska vänstern

Medan det ur Svenska folkpartiets synvinkel hade varit oändamålsenligt att framföra språkliga argument i Tvärminnetvisten, utnyttjade framför allt lokala representanter för den svenskspråkiga politiska vänstern explicit språkargumentet i sitt stöd för Neste-planerna. Både bland folkdemokrater och socialdemokrater fanns en svenskspråkig minoritet, som såg som en av sina uppgifter att bevaka den svenskspråkiga arbetarbefolkningens intressen mot de svenskspråkiga "kapitalisterna" (se Mats Wickströms och Matias Kaihovirtas essäer). Som essäns inledning visat anklagade företrädare för den politiska vänstern Svenska folkpartiet för att motsätta sig Neste-planerna av rädsla för att mista sin dominans inom den lokala politiken, snarare än av genuin omsorg för miljön.

Socialdemokraterna var delade i Neste-frågan, och på lokalt plan var stödet för Neste de facto starkare än det var på nationellt plan. Gruppen "35 för Neste", som trädde fram som en "motvikt" till Aktionsgruppen för Nylands skärgård, kritiserade SFP:s påstående om att ny storindustri inte behövdes i Västnyland eftersom det redan rädde brist på arbetskraft i regionen. Kritiken riktade sig mot att man då inte hade beaktat den omfattande emigrationen av svenskspråkiga arbetare: "I själva verket är situationen allt annat än lysande. Ett faktum är ju att utan en för varje år allt allvarigare emigration till främst Sverige (400–500/år) skulle vi ha arbetslöshet i dessa trakter" (VN 9.2.1971). Genom att betona att de svenskspråkigas emigration skulle minska om Neste byggde sitt raffinaderi i Tvärminne, kunde gruppen således väva samman

sina arbetskraftspolitiska argument med ett försvar av finlands-svenskheten.

Mot detta opponerade sig några dagar senare Owe Flinck, som i en insändare i *Västra Nyland* 12.2.1971 hävdade att argumentet fallerade eftersom de svenskspråkigas emigration hade en annan karaktär än de finskspråkiga landsmännens. Enligt Flinck hade de flesta svenskspråkiga västnylänningar som emigrerat inte tvingats flytta till Sverige för att de skulle ha saknat utkomstmöjligheter; tvärtom hade de flesta flyttare haft ett riktigt bra arbete. Orsakerna till de svenskspråkigas emigration måste sökas i andra faktorer. En del hade rest av språkliga skäl. De kände kanske att bristande kunskaper i finska utgjorde ett hinder för avancemang i Finland, eller också var de tvåspråkiga och erbjöds bra arbeten i Sverige tack vare sina kunskaper i finska. Den stora emigrationsvägen från Finland hade skapat en stor efterfrågan på folk som kunde kommunicera på både finska och svenska på arbetsmarknaden i Sverige. Eftersom den svenskspråkiga arbetskraften i Västnyland var kvalificerad och redan kännetecknades av en hög rörlighet, skulle etablerandet av Neste alltså inte hejda de svenskspråkigas emigration heller framöver. Däremot skulle etableringen av Neste enligt Flinck få som följd att Västnyland skulle förvandlas till en ”språkssluss” som ger enspråkiga finnar möjlighet att preparera sig före flyttning till Sverige”. I Flincks resonemang förvandlas alltså vänsterns försök att argumentera för att ett raffinaderi skulle kunna stävja den svenskspråkiga emigrationen från Västnyland till motsatsen; ett hot om förfinskning.

Varken folkdemokraterna eller socialdemokraterna lyckades i sina strävanden att använda språkargumentet och försvaret av den så kallade svenska jorden för att stöda Neste-etableringen i Västnyland. Andra argument kom att väga tyngre, men försöken visar i alla fall att språkliga argument användes på vänsterhåll, där de i själva verket uttrycktes mera explicit än inom Svenska folkpartiet.

I den offentliga debatten om Neste-planerna i Tvärminne intog språkpolitiska frågor – bredare uppfattat som den ”svenska frågan” – en underordnad roll. Språket och ”det svenska” hamnade i skuggan av den klart dominerande miljöfrågan, delvis även i skuggan av mera allmänna industri- och arbetskraftspolitiska frågor. En viktig orsak till språkfrågans frånvaro var att det från Svenska folkpartiets perspektiv inte var ändamålsenligt att i offentligheten betona den språkliga aspekten i debatten.

I debatten trädde språkfrågan således inte i första hand fram på SFP:s försorg, utan snarare genom politiska motståndare som antydde att partiet konsekvent motarbetade Neste av rädsla för att förlora sin dominerande roll i lokalpolitiken. Enligt kritikerna utnyttjade Svenska folkpartiet miljöfrågan för att förhindra den förfinskning av regionen som etablerandet av en ny storindustri riskerade medföra. Representanter för SFP nöjde sig i regel med att kort avfärda anklagelserna, och gav sig inte in i någon mera omfattande språkpolitisk debatt. I vilken mån språkfrågan sedan diskuterades på ett inofficiellt plan är en annan fråga, som vi dock inte får svar på genom att studera tidningsdebatten. Lokala företrädare för den politiska vänstern som stödde Neste kunde däremot, genom att framställa sig som bevakare av den svensk-språkiga arbetarbefolkningens intressen, öppet använda språkpolitiska argument som stöd för sina ståndpunkter. Dessa kom dock i slutändan inte att ha någon betydelse för Neste-frågans utgång.

Källor och litteratur

Cederlöf, Henrik (1993): *Ekenäs stads historia. Del IV: 1930–1980*, Ekenäs: Ekenäs stad.

Cederlöf, Henrik (2004): *Ursvensk. Ett liv i modersmålets tjänst*, Helsingfors: Schildts.

”Ryhmiä puolesta ja vastaan: Jalostamohanke kuumentaa tunteita Hankoniemellä”, *Helsingin Sanomat* 8.3.1971.

”Tvärminneområdet bör planeras. Livlig Nestedebatt i Västnyland”, *Hufvudstadsbladet* 2.1.1971.

- ”Nestes plan bör stoppas”, *Hufvudstadsbladet* 3.2.1971.
- ”Rgdm H. Westerlund: SFP bör förhindra Nestes Hangöprojekt”,
Hufvudstadsbladet 3.2.1971.
- ”Industrietablering på Hangö udd tema på Sfp-årsmöte”, *Hufvudstadsbladet* 5.2.1971.
- SFP:s riksdagsvalprogram 1972 www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SFP/593 (17.9.2017).
- Siukuosaari, Anssi (2012): ”Suhdetoiminta ja mediasuhteet”, i *Vuosisista subdetoimintaa – yhteisöviestinnän historia Suomessa*, toim. Pirjo von Hertzen, Elina Melgin, & Leif Åberg, Helsinki: Otava.
- Venonen, Pekka (2006): *Sköldvik – viikinkisatamasta öljysammoksi. 40 vuotta öljynjalostusta Porvoossa*, Helsinki: Neste Oil Oyj.
- ”Fart på förfinsknigen”, *Västra Nyland* 16.6.1971.
- Insändare av Owe Flinck, *Västra Nyland* 12.2.1971.
- ”Skumraskspelet kring Neste fortsätter”, *Västra Nyland* 4.2.1971.
- ”Förslag till regeringen: Stoppa alla Nestes planer på Hangö udd”,
Västra Nyland 3.2.1971.
- ”Västnyland behöver ej Neste”, *Västra Nyland* 3.2.1971.
- ”35 för Neste”, *Västra Nyland* 9.2.1971.

Rosornas Nestekrig. Finlands svenska arbetarförbunds motstridiga förhållande till oljeraffinaderiplanerna i Tvärminne

Matias Kaihovirta

Först när skiten faller ner på direktörens rabatt, så får vi en miljödebatt.

Versraden som inleder denna essä är tagen från en politisk kampsång som behandlade borgerlighetens tivelaktiga förkärlek till miljö- och naturskydd. Det var en sarkastisk protestvisa som socialdemokratiska ungdomar i bästa klasskampsanda sjöng under 1970-talet när de uppträdde hos äldre partikamrater. Visan fick säkert ett muntert mottagande ute i den röda Svenskbygden och fick de finlandssvenska socialdemokrater som hade deltagit i eller följt med den hätska tidningsdebatt som fördes om nya industrietableringar – inte minst kring det planerade tredje oljeraffinaderiet i Tvärminne på Hangö udd – att dra på smilbanden. I en närmare granskning av den livliga debatten, som fördes på finlandssvenskt socialdemokratiskt håll kring Nestes Tvärminne-planer, framträder olika argument som tecknar en betydligt mera brokig och komplex bild av hur FSA egentligen förhöll sig till, inte bara till

Tvärminnefrågan, utan i största allmänhet till frågor gällande industrialisering, språk och socialistisk politik vid den här tiden.

Inför det internationella naturskyddsåret 1970 hade SDP, som det första politiska partiet i Finland, publicerat ett politiskt program för miljö- och naturvård. För socialdemokraterna gick samhällsplanering och skydd av natur och miljö hand i hand med strävan till social utjämning av inkomstklyftor och skapandet av nya arbetsplatser. En aktiv lokaliseringspolitik skulle enligt socialdemokraterna skapa en regional utjämning, man krävde en planmässighet som tog i beaktande mänskliga behov framom företagsekonomiska då nya industrier skulle anläggas. Att industrin kunde verka så rent som möjligt och utgöra en så liten skada på den ursprungliga naturen och miljön var som socialdemokraterna påpekade, främst en teknisk fråga. Dessutom förde man fram att problemet inte endast var naturförstörelsen utan även att arbetaren utsattes för en farlig arbetsmiljö med gifter, förorenad luft och utsläpp. Därför måste miljöpolitiken vara social och i första hand ta i beaktande mänskliga behov och mänskliga livsvillkor (SDP 1969).

När det kom till allmän kännedom att det statsägda bolaget Neste planerade att anlägga en ny oljehamn, ett raffinaderi och ett laboratorium i Tvärminne i Ekenäs landskommun, skulle Finlands Socialdemokratiska Partis (SDP) svenskspråkiga distriktsorganisation Finlands Svenska Arbetarförbund (FSA) till en början välkomna dessa planer. Redan före "Nestekriget" bröt ut hade man i *Svenska Demokraten* riktat kritik mot borgerlighetens vilja att bevara natur och miljö genom att förhindra nya industrietableringar och kritisera socialisterna för bristande miljömedvetenhet. Egentligen var det de som hade makten i samhället som kunde anses skyldiga till industrins miljöförstöring:

Makten ligger inte så mycket hos politikerna som hos ägarna, företagarna, näringslivet, kapitalisterna. Men där har de borgerliga miljövärdprofeterna, just liksom, glömt bort. [...]. Så det är nog likasom enklast att vi lägger skulden för miljöförstörelsen på staten och socialisterna och låter de vanliga konsumenterna betala fiolerna. Eller finns det nån som protesterar? (Lindeman 1970).

På finlandssvenskt socialdemokratiskt håll innebar den så kallade u-områdesproblematiken att delar av den svenskspråkiga

landsbygden avfolkades till följd av emigrationen till Sverige. Lösningen stod att finna i en aktiv lokaliseringsspolitik av industri som skulle skapa nya arbetsplatser. Men eniga stod inte de finlandssvenska socialdemokraterna inför det statsägda Nestes planer på att bygga ett raffinaderi på Hangö udd.

Striden mot den borgerliga sommarstugegerillan – Kritiken av Neste-motståndarna

Den finlandssvenska borgerliga pressen kritiserade *Svenska Demokratens* hållning i Neste-frågan, särskilt att man ironiserat över "skärgårdsbefolkningens spontana oro över hotet från en miljöförstörande industri". *Svenska Demokratens* redaktion valde att besvara kritiken med att hävda att man upprepade gånger uttalat sin skepsis mot Nestes etableringsplaner också med hänsyn till miljöpolitiska argument. Tidningen betonade att man ville se naturförstöringen ur ett vidare perspektiv och inte "vad en smal sektor berörda sommarstugeägare gör i sin emotionella kampanj mot ett enskilt statsbolag." Socialdemokraterna gick till motangrepp och kallade de borgerliga miljökampanjerna för en "sommarstugegerilla" och att *Svenska Demokraten* hellre hade fört en debatt kring lokaliseringsspolitik och att hela Neste-frågan skulle ses som en ekonomisk-politisk fråga (*SveDem* 18.7.1971).

I den debatt som följde nyheten om Nestes Tvärminne-planer skulle FSA:s tre riksdagsledamöter i Nyland, Lars Lindeman, Ulf Sundqvist och Ralf Friberg, framhålla att borgerligheten kritiserade ett statsägt bolag, medan privatägda industrier enligt dem alltjämt hade fått dispens i miljöskyddsfrågor. För socialdemokraterna var borgerlighetens plötsligt uppvaknade miljömedvetenhet rent hyckleri, när krav på miljö- och naturskydd inte omfattade den privatägda industrins miljöförstörande verksamhet (*SveDem* 9.2.1971).

Inför förbundskongressen 1971 presenterades ett förslag till regionalpolitiskt program för FSA. Programmet var utarbetat av en grupp kallad "Rådslag 71" som under vårvintern 1971 hade presenterat möjligheter för lokalisering av ny industri på olika håll i Svenskfinland i *Svenska Demokraten*. Man konstaterade att

orsaken till avfolkningen var att den nutida industri- och företags-etableringen skedde utifrån marknadsekonomiska intressen och att den företagsekonomiska lönsamheten skedde på bekostnad av mänskliga behov. Därför föreslog FSA statligt styrd lokaliseringspolitik av industri som fördelade arbetsplatserna jämnt till landets olika regioner. Detta gällde på ett rikspolitiskt plan och man var nogga med att understryka vilka särskilda problem som fanns på finlandssvenskt håll och att peka ut den skyldiga boven till Svenskfinlands utarmning:

Svenska folkpartiet, som i dessa områden av tradition är det helt dominerande politiska partiet, har inte utvecklat den nödvändiga aktiviteten för att få en utveckling till stånd. Befolkningen i den [sic!] finlandssvenska u-områdena har utnyttjats mot sin vetskap. Strävandena att förhindra en förfinskning och "förvänstring" av svenska bygder har stundom yttrat sig i direkt industrifientlighet hos Sfp:s förtroendemän på såväl det rikspolitiska som det kommunala planet. (*SveDem* 18.5.1971).

FSA:s förslag var att ändra på grundlagen som enligt dem skyddade det privata ägandet och som hindrade staten från att styra företagslokaliseringarna.

Västra Nylands socialdemokratiska krets gjorde en resolution i Neste-frågan 20.3.1971 med hänvisningen att "[d]en senaste tidens kampanj mot statsbolaget Neste och mot industrialiseringen av Hangö udd, har antagit sådana former att V. N. Soc.-dem. Krets, inte mera kan stå passiv och bevittna hur den borgerliga pressen och "Aktiongruppen" för Nylands skärgård försöker stoppa industrialiseringsplanerna". De västnyländska socialdemokraterna menade att den metallindustribransch som dominerat i landskapet var allt för konjunkturkänslig och för att garantera en tryggad sysselsättning och säkrare inkomst behövde man få Neste till Västnyland. Man hänvisade till den stora emigrationen från svenskspråkiga Västnyland (*SveDem* 26.3.1971). *Svenska Demokraten* lät förstå att orsaken till att tidningen *Västra Nyland* så aktivt verkade mot Neste var att bakom den lokala borgerliga dagstidningen fanns Fiskars-koncernens förmögna finlandssvenska ägarläkter, som innehade tidningens aktiemajoritet. Fiskarsägarnas motstånd till Neste utgick från att de försvarade sina intressen att skydda

bolagets lokala monopolställning i regionen och tillgången till pålitlig arbetskraft (*SveDem* 9.2.1971).

För FSA blev det största bakslaget i Tvärminne-planerna då SDP:s naturvårdsgrupp under ledning av Olli Ojala, sade nej till Nestes planer på Hangö udd. Ojala betonade det hot mot miljön som alltid fanns var som helst i världen i anslutning till oljeindustrin. Samtidigt lyfte Ojala fram sysselsättningsaspekterna; om ett nytt oljeraffinaderi var nödvändigt skulle det enligt naturvårdsgruppen bäst lämpa sig vid Bottniska vikens kust eller i inlandet som präglades av högre arbetslöshet än de sydliga kustområdena. Dessutom framgick det att förbundets tidigare långvarige ordförande, den finlandssvenska socialdemokratins ”hövding”, K-A Fagerholm, hade undertecknat medborgaradressen mot Nestes etablering på Hangö udd (*SveDem* 2.4.1971).

Inom FSA fanns det också andra namnstarka profiler som motsatte sig Nestes planer utifrån miljö- och naturvårdssynpunkter. I SDP:s naturvårdsgrupp agerade bland andra forskaren och Nordforsks luftvårdssekreterare Elisabeth Helander. Helander förespråkade en bättre samhällsplanering och att kollektiva intressen skulle tas till vara när det gällde miljövården. Men hon underströk också vikten av att hitta ”intressegemenskaper” – även då det kunde vara fråga om ”en ilsken grupp sommarstugeägare” som ”reser sig upp och kräver naturskydd i de egna fiskevattnen” (Stenius 1971b). När sedan Tvärminne-planerna blev kända fanns det framträdande personer i FSA som också utifrån miljö- och naturvårdssynpunkter framhävde att ett oljeraffinaderi inte kunde placeras i det natursköna Tvärminne. Till dem hörde *Arbetarbladets* tidigare chefredaktör Gudrun Mörne (Arvid Mörnes dotter) som under sin bekanta pseudonym ”Picador” skrev ett inlägg i *Arbetarbladet* med en fordran att bevara Tvärminne och att värdesätta arbetet som utfördes i den världskända zoologiska stationen (”Picador” 1971).

Till det här argumentet påpekade de finlandssvenska socialdemokrater som understödde Nestes planer att Tvärminne och Hangö udd inte heller tidigare hade erbjudit arbetarna möjlighet att vistas på det natursköna området, eftersom en stor del av områdets stränder och fiskevatten var i privat ägo. Dessutom var arbetet vid den zoologiska stationen okänt för de flesta, menade Ekenäs

västra socialdemokrater, men det skulle få en ny betydelse med oljeraffinaderiet då marinbiologerna fick tillfälle att i detalj studera oljeindustrins inverkan på strand- och havsmiljön (FSD 1971).

På bruksorten Billnäs, som hörde till FSA:s starkaste fästen, förhöll sig den lokala arbetarföreningens ledande man Bertil Svanbäck ambivalent till Tvärminne-planerna. Svanbäck meddelade att han inte hade skrivit på någon adress vare sig för eller emot Neste. Men i *Arbetarbladet* 15.9.71 gav han "ett erkännande" åt den borgerliga dagstidningen *Västra Nyland* som "på senare tider kämpat hårt för Tvärminnes bevarande" och åt att "folket i bygderna" småningom "håller på att vakna". Som föreningens kåsör pekade Svanbäck i ett inlägg i *Arbetarbladet* på miljökonsekvenserna som följde nya industrietableringar. Han skämtade att det enda en vanlig proletär kunde glädja sig åt gällande ny miljöfarlig industri var att kapitalisterna inom 4-5 generationer svälter ihjäl då de "skitar ner" hela södra Finland med sina fabriker och gör jorden fullkomligt obrukbar (Svanbäck 1971a).

En ny vändning skedde sommaren 1971 då den s.k. Wahlroos-kommittén släppte bomben att Nestes tredje raffinaderi trots allt skulle förläggas på Hangö udd. Förbundsordförande Lindeman granskade Wahlroos-kommitténs betänkande och han kom fram till att det innehöll mera "viktig fakta" än "tyckande" som visade på att oljeraffinaderiet klart skulle stimulera sysselsättningen och kommunernas ekonomi om det placerades på Hangö udd (Lindeman 1971). Wahlroos-kommitténs betänkande fick också ett tack från det finlandssvenska socialdemokratiska fältet i Västnyland, som samtidigt ifrågasatte protestskriften som samlats in, enligt dem, med högst tvivelaktiga metoder. Bland annat påpekade man att flera av underskrifterna tillhörde minderåriga som inte ens gick i skolan och personer som inte var bosatta i Västnyland (*SveDem* 27.7.1971).

Reaktionen uteblev inte från den borgerliga finlandssvenska pressen som bestämt kritiserade kommitténs förslag. *Svenska Demokraten* ironiserade över den finlandssvenska borgerliga pressens kritik: "Nestes etablering och miljövården har uppenbart blivit en s.k. svensk fråga, vilket innebär att man knappast utgår från allmänna miljövårdsprinciper giltiga för hela landet. Grundimpulsen står nog att finna i antalet finlandssvenska sommarstugor i västra

Nyland” (*SveDem* 9.7.1971). *Svenska Demokraten* menade att den finlandssvenska borgerligheten gjorde privata frågor, såsom deras sommarstugor, till en ”allmän svensk fråga” som i själva verket berörde endast ett fåtal välbärgade finlandssvenskar. Att se på finlandssvenskarnas intressen utifrån ett socialt perspektiv, det vill säga att skapa sysselsättning och nya arbetsplatser för västnyländska finlandssvenskar, låg inte på den svenskspråkiga borgerlighetens agenda menade FSA. ”Den borgerliga sommarstugegerillans” klassegöism var den drivande kraften bakom miljöaktivismen i Tvärminne, framom att såsom socialdemokraterna hävdade sig göra, verka för det svensktalande folkets genuina intressen (Stenius 1971b).

Käbbel i den röda ankdammen

På det finlandssvenska socialdemokratiska fältet rådde det delade meningar kring Nestes planer för Tvärminne. Värt att uppmärksamma är att Hangö svenska soc.dem. förening varken tog ställning för eller emot Nestes planer, medan den finska arbetarföreningen enhälligt understödde planerna. Inom den svenska föreningen verkar det ha funnits starka motståndare till Neste i Tvärminne och en av dem var föreningens representant i stadsstyrelsen Nils A. Nyström som även ingick i Aktionsgruppen för Nylands skärgård. Detta väckte naturligtvis bitterhet och internt käbbel bland västnyländska och finlandssvenska socialdemokrater eftersom det rådde oklarhet om hur FSA sist och slutligen ställde sig till etableringen av oljeraffinaderiet i Tvärminne. Ekenäs västra socialdemokrater, som var mest högljudda på fältet att understöda Nestes etablering på Hangö udd och mobiliserade bakom den i huvudsak socialdemokratiska aktionsgruppen ”35 för Neste”, gick till angrepp mot kamraterna både i Hangö och på de västnyländska bruksorterna för deras motstånd till industrialiseringsplanerna på Hangö udd (Rönneblad 1971a).

Hösten 1971 gick *Arbetarbladets* chefredaktör Kaj Laxén och FSA:s österbottniske ombudsman Alf-Erik Helsing ut med en ledare där de menade att det började luta mot att Nestes tredje raffinaderi ändå borde placeras i Sydösterbotten, i trakterna kring

Närpes och Kristinestad. Även där menade ledarskribenterna att industrietablering skulle möta miljövårdsargument och protestaktioner, men att det egentligen var vanskligt att föra dessa eftersom ”det överallt finns en känslig miljö”. Därför krävde man även att greppet om miljövårdsfrågor måste bli ett annat. Vad som förespråkades var alltså regionalpolitisk utjämning och att lokalisering av ny industri var sysselsättningsfrämjande och nationalekonomiskt lönsamt – men u-områdena skulle ändå inte få bli ”avstjälpningsplats för miljöfarlig industri” (Laxén & Helsing 1971).

Den västnyländske socialdemokraten Nils E. Rönnblad gick hårt åt dem inom FSA som av miljövårdsskäl motsatte sig Nesteplanerna och kallade dem för ”miljödårar” som skulle betraktas som ”farliga” radikaler. Dem som inom den egna soc-dem kretsen motsatte sig planerna (Billnäs och Hangö svenska arbetarföreningar) påminde Rönnblad i sin tur om att det inte var miljöpolitik som tidningen *Västra Nyland* utövade utan ”en hetskampanj utan like emot Neste, emot Ekenäs västra soc.-dem., emot oss andra som vill att ungdomen i vår bygd skall ha arbete och utkomst”. Dessutom påpekade Rönnblad att Laxén och Helsing feltolkat den wahlrooska kommitténs betänkande som de facto propagerade för oljeraffinaderiets placering på Hangö udd och ingen annanstans (Rönnblad 1971b).

Helsing besvarade Rönnblads kritik och underströk att han ansåg att en placering av oljeraffinaderiet i Sydösterbotten vore bättre ur en regional jämlikhetssynpunkt (Helsing 1971). Rönnblad gick åter till angrepp mot Helsing och *Arbetarbladet* och framhävde samma argument som tidigare, han underströk att det var en villfarelse att påstå (liksom de borgerliga tidningarna) att det fanns tillräckligt med arbete i Hangö. Rönnblad menade dessutom att FSA och *Arbetarbladet* skulle få svårt att hävda sig i den västnyländska regionen med en minskande svenskspråkig socialdemokratisk medlems- och väljarkår (Rönnblad 1971c). Till exempel invalet av sibbobördige Ulf Sundqvist i riksdagen år 1970 med röster från Sköldvik hade enligt de finlandssvenska socialdemokraterna visat industrialiseringens positiva verkningar för den svenska arbetarbygden. Nya industrietableringar utökade den socialdemokratiska väljarbasen och gav möjligheter för nya landvinningar för finlandssvensk socialdemokrati.

Risk för "överutveckling" av finlandssvensk arbetarbygd?

En av de drivande personerna bakom FSA:s "u-områdespolitik" i början av 1970-talet var den fackligt aktive socialdemokraten Kaj Bärlund från Östnyland. Bärlund blev sedermera socialdemokratisk miljöminister 1987–91 och chef för Finlands miljövärdcentral. Trots sitt östnyländska ursprung var han kritisk till att Borgå landskommun "överutvecklats" och hänvisade till de många industrietableringar som skett i området (Neste, Rikkihappo, Kymmene och Pekema). Enligt Bärlund var det väsentligt att det skedde en jämn fördelning av industrietableringar i Svenskfinland, men han var däremot skeptisk till att industrier skulle etableras i redan industrialiserade områden i södra Finland eller i skärgården (Bärlund 1971). Officiellt angav FSA sociala, ekonomiska och logistiska villkor som orsaker till hur man skulle gå fram i etablering av ny industri i Svenskfinland. Men tänkbart är, utifrån Bärlunds framhävande av hemortens "överutveckling", att industrietableringar inte alltid ansågs ha gagnat de svenskspråkiga socialdemokraternas medlemskår eller den lokala svenskspråkiga arbetarklassens intressen. Att Sköldvik inte hade lockat till sig svenskspråkig utan i huvudsak inflyttad finskspråkig arbetskraft var ett argument som framförallt SFP använde i motståndet mot Nestes etablering i Tvärminne (se Johanna Wassholms essä).

Industrialiseringens negativa sociala följder och den ökade inflyttningen underströks av *Arbetarbladets* redaktionssekreterare och ledarskribent Yrsa Stenius. I en ledare anmärkte hon de utmaningar – förutom på miljön – som industrialiseringen innebar för små kommuner. Detta skedde i samband med att det hade framgått att Imatran Voima planerat ett kärnkraftverk i Bromarv:

Det är inte tu tal om att Bromarv kommun kan behöva arbetsplatser men en ytterligare industrialisering av södra Finland är mindre viktigt än att Österbotten och norra Finland får existensmöjligheter. [...] Bromarv kommun har c. 1600 invånare i detta nu. Atomkraftverket kommer tillfälligt att sysselsätta 500–1000 personer. Tillströmningen av invånare kräver bostäder, skolor, ordningsmakt (Stenius 1971c).

Ny industri innebar utökade kommunala utgifter och bland ortens arbetare var varken ökade skatteutgifter eller möjliga sociala problem som följde med inflyttningen av ny arbetskraft någonting som man på lokalt socialdemokratiskt håll föredrog. Här kunde finlandssvenska socialdemokrater ligga väldigt nära SFP i deras motstånd av nya industrietableringar och de utmaningar den inflyttade arbetskraften innebar för kommunerna. Gällande Hangö uddas behov av ny industri menade Stenius att det var en mindre utmaning för arbetarna i södra Finland att resa till grannkommunen för att få arbete. Stenius blev hårt angripen (som framgick tidigare) av lokala västnyländska socialdemokrater för sin ”anti-industrialiseringskampanj”, och i ett inlägg till sitt försvar skrev hon:

När man har sett arbetarghettot i Sköldvik där arbetslösa från Österbotten och norra Finland trängt ihop sig för att få jobb, utan möjligheter att besöka hemmet, nyår och midsommar undantagna, ter sig tvånget att flytta till grannkommunen i södra Finland som ett mindre problem. [...] Arbetarkolonin i Sköldvik bekräftar ytterligare att också för mycket arbetsplatser kan skapas i vissa regioner (Stenius 1971d).

Också äldre svenskspråkiga socialdemokrater som motsatte sig utökad industrialisering av södra Finland kunde framföra miljö- och värdsargument för att skydda gammal industri. Billnäsarbetaren Bertil Svanbäck, som representerade de gamla bruksorternas ”traditionella” skepsis gällande arbetsinvandring, påpekade att över-industrialiseringen av södra Finland lett till att ”lappar och nordbor” flyttats dit, något som skapat ömsesidiga anpassnings-svårigheter (Svanbäck 1971b).

Vissna rosor och rostig finlandssvensk industribygd – Avslutande reflektioner

Något oljeraffineri byggdes varken i Tvärminne eller i Sydösterbotten. Farhågorna kring metallindustrins konjunkturkänslighet besannades, då bruksindustrin avvecklades under 1970-talet och förvandlade Västnyland till ett finlandssvenskt ”rostbälte”. Samtidigt har socialdemokratin gått tillbaka och den oro som fanns

gällande FSA:s framtid kan väl också i viss mån sägas ha gått i uppfyllelse i takt med industrins avveckling och det kapitalistiska samhällets omvandling, som även inneburit ”socialdemokratins kris” i Finland och hela Västeuropa. Miljöpolitiken ansågs till en början kunna utgöra ett vapen i händerna på socialdemokraterna i deras strävan att förändra samhället – men har däremot blivit ett vapen riktat mot socialdemokraterna i deras påstådda försök att bevara det gamla industrisamhällets ideal och tänkesätt.

”Rosornas Nestekrig” öppnar för en analys av de många intressefrågor som under 1900-talet framhövdes av de finlandssvenska socialdemokraterna. Detta gäller såväl de förhoppningar som fanns att ny industri skulle innebära en frälsning för arbetarklassen som var utsatt för marknadsekonomins konjunkturer som oron inför de sociala problem som ansågs följa av samhällets förändring. Den finlandssvenska socialdemokratins politiska primat var att klass- och språkindressen var sammanlänkade och att dessa skulle framhävas för att bevara den svenskspråkiga arbetarklassens intressen.

Källor och litteratur

- Arbetsarkivet (Helsingfors): Bilaga till kongressmotioner 1971, Förbundsstyrelsens protokoll, Finlands svenska socialdemokraters arkiv.
- Bärlund, Kaj (1971): "Finlandssvenska u-områdesproblem", *Svenska Demokraten* 30 mars.
- Helsing, Alf-Erik (1971): "Svar till Nils E.", *Arbetsbladet* 20 september.
- Laxén, Kaj & Helsing, Alf-Erik (1971): "Nytt grepp på miljöpolitiken", *Arbetsbladet* 10 september.
- Lindeman, Lars (1970): "Miljövårdens betalare", *Svenska Demokraten* 9 januari.
- Lindeman, Lars (1971): "Intressant utredning", *Svenska Demokraten* 30 juli.
- "Picador" (Mörne, Gudrun) (1971): "Har vi råd att rädda livet?", *Arbetsbladet* 24 september.
- Rönblad, Nils E. (1971a): "Det smutsiga spelet kring Nestes planer i Tvärminne", *Svenska Demokraten* 9 juli.
- Rönblad, Nils E. (1971b): "Tragik och politik i Neste-frågan", *Arbetsbladet* 17 september.
- Sosialidemokraattisen puolueen luonnon- ja ympäristöhoito ohjelma, Hyväksytty SDP:n puoluekokouksessa 6–9.6.1969 Turussa.
- <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SDP/438> [hämtat 12.9.2017].
- Stenius, Yrsa (1971a): "Förstörelse eller utveckling?", *Svenska Demokraten* 19 februari.
- Stenius, Yrsa (1971b): "Miljövården är en fråga om jämlikhet", *Svenska Demokraten* 2 maj.
- Stenius, Yrsa (1971c): "Igen skäl att kräva insyn", *Arbetsbladet* 1 oktober.
- Stenius, Yrsa (1971d): "Svar till Nils E. Rönblad", *Arbetsbladet* 8 oktober.
- Svanbäck, Bertil (1971a): "Från miljövård till rökdemokrati", *Arbetsbladet* 18 september.
- Svanbäck, Bertil (1971b): "Punkt och slut", *Arbetsbladet* 13 oktober.
- "Anti-Neste – unik tidningskampanj", *Svenska Demokraten* 9.2.1971.

- ”Lauri Metsämäki omvald i Västra Nyland”, *Svenska Demokraten* 26.3.1971.
- ”SDP:s naturvårdsgrupp: Nej till Neste på Hangö udd”, *Svenska Demokraten* 2.4.1971.
- ”Konkret socialistiskt handlingsprogram formuleras i FSA:s kongresspropositioner”, *Svenska Demokraten* 18.5.1971.
- ”Neste kommer till Syndalen. Krisstämning i ankdammen”, *Svenska Demokraten* 9.7.1971.
- ”Neste i våra hjärtan”, *Svenska Demokraten*, 18.7.1971.
- ”Tack till Wahlroos”, *Svenska Demokraten* 27.7.1971.

Vilken röd riktning på Hangö udd? Folkdemokraternas ideologiska kompass i miljöfrågans kraftfält

Mats Wickström

Industrialiseringen fortsattes och effektiveras planmässigt. Utvecklingen av samhällets egen företagsamhet bör ställas i förgrunden. Förutom samhällets andel uppmärksammas även det privata kapitalets möjligheter, bl.a. vid utbyggnad av småindustri. I samband med industriprogrammeringen innefattas även marknads-, sysselsättnings- och utbildningssynpunkter i generalplanerna för folkhushållningens utveckling. (Demokratiska förbundet för Finlands folk 1967)

Demokratiska förbundet för Finlands folk (DFFF) grundades i november 1944 av Finlands kommunistiska parti (FKP) och vänstersocialdemokrater. Kommunisternas syfte med DFFF var att locka en bredare vänsterradikal väljargrupp än vad FKP kunde attrahera. Alla kommunister var folkdemokrater, men de flesta folkdemokrater var inte kommunister. DFFF hade ett stadigt väljarunderstöd på runt 20 procent från 1945 fram till mitten av 1970-talet. Från och med andra hälften av 1970-talet sjönk det folkdemokratiska väljarstödet kraftigt, enligt vissa bedömare bland annat på grund av att DFFF och FKP inte klarade av att hantera

den postmateriella politiska floden, däribland den gröna vägen. DFFF:s saga var all 1990, året innan Sovjetunionen upplöstes.

Folkdemokraterna upprätthöll en egen press, ett eget förlag och en rad andra institutioner och organisationer. Inom DFFF grundades från början även svenskspråkiga föreningar på lokal nivå och sektioner på riksnivå. DFFF hade en omfattande verksamhet runt om i Svenskfinland. De finlandssvenska folkdemokraterna gav ut en egen tidning, *Folktidningen Ny Tid (FNT)*, samt upprätthöll en egen bildningsorganisation, Folkets Bildningsförbund. Folkdemokratin var en betydelsefull rörelse i det efterkrigstida Finland, även i det borgerligt dominerade Svenskfinland. Som en etnisk minoritet i den primärt finskspråkiga folkdemokratin och en ideologisk minoritet i det svenskspråkiga Finland var de finlandssvenska folkdemokraterna mycket minoritetsmedvetna. De förutspådde, på marxistisk basis, att finlandssvenskheten skulle rationaliseras bort i det kapitalistiska Finland. Varken Svenska folkpartiet eller det reformistiska och förment svensksinnade SDP kunde förhindra det svenska isflaket från att smälta eftersom de bejakade eller accepterade det kapitalistiska samhällssystemet. Endast en övergång till ett socialistiskt samhälle, Folkrepubliken Finland, kunde garantera finlandssvenskarnas nationella rättigheter och framtida fortlevnad.

Nya betydelser av natur och miljö

Finlands kommunistiska parti, och i förlängningen DFFF, var i allra högsta grad materialistiska till sin ideologiska grundsyn. Före den allmänna miljöväckelsen runt decennieskiftet 1970 fanns varken miljö eller natur på den folkdemokratiska agendan. Enligt det principprogram som antogs av DFFF:s åttonde konferens i maj 1967 skulle Finlands ekonomi utvecklas ur ett helhetsperspektiv (se citat ovan), men denna holism var i grunden ekonomistisk. I programmet användes termerna miljö och natur en gång var, men varken i biologisk eller ekologisk bemärkelse. Miljö figurerade som suffix till arbete i ordet "arbetsmiljö" och natur användes för att förespråka politiska lösningar av "socialistisk natur" (Demokratiska förbundet för Finlands folk 1967).

I DFFF:s lantbruksprogram från år 1968 kan den framväxande miljömedvetenhetens- och rörelsens påverkan redan skönjas. Skog som ägs av markspekulanter och bolag skall kunna exproprieras av "samhället" (dvs. staten) för allmännyttiga ändamål som skapandet av naturskydds- eller rekreationsområden. Samtidigt som man inom träförädlingsindustrin bör eftersträva en så fullständig förädlingsgrad och exploatering av råvaran som möjligt genom byggandet av "stora produktionsinrättningar med hög teknisk nivå" skall industriavfallets "skadegörande inverkan på naturen bekämpas" (Demokratiska förbundet för Finlands folk 1968). Samhällelig styrning, skalfördelar och teknologisk utveckling – med andra ord socialistisk tillväxt – underbyggde en samhällsutveckling och produktionsexpansion som också delvis tog hänsyn till miljöaspekter.

I de kommunistiska partiprogrammen, som oftast var mer utförliga än de folkdemokratiska, från slutet av 1960-talet framkommer det tydligt att naturen inte skall beskyddas för sin egen skull utan för människans. I sitt program för den närmaste framtiden från år 1969 placerade FKP miljöfrågan som den sista punkten i avsnittet om en planmässig ekonomisk politik under rubriken "Skyddande av natur – skyddande av människan". Kommunisterna poängterade att produktionens och konsumtionens avfall förorenade mark, vatten och luft och att såväl oväsen som kemikalier hotade människans hälsa. Särskilt då produktionens enda incitament var kapitalistisk profit (Suomen kommunistinen puolue 1969).

Som alla andra politiska frågor var även miljöfrågan beroende av den övergripande frågan: vem äger produktionsmedlen? Följaktligen kom de folkdemokratiska riksdagsmännen under miljöpolitikens genombrottsår, naturskyddsåret 1970, mest att ägna sig åt att motionera om den icke-statliga industrins avfallsvatten och att kritisera hur sanktionslöst privatföretagen fick smutsa ned. Statsbolagen undgick i stort sett det folkdemokratiska fördömandet. Den miljöpolitiska storm som blåste upp när det statliga bolaget Neste beslöt sig för att det ville raffinera sovjetisk olja på Hangö udd gav därmed upphov till en socialistisk segling i sicksack.

För de finlandssvenska folkdemokraterna inbegrep Tvärminnestriden utöver industrialiserings- och miljöfrågorna också frågan om den så kallade svenska jorden. De finlandssvenska folkdemokraterna hade under de första efterkrigstidsdecennierna utan större framgång försökt politisera förhållandet mellan industrialisering och utvandring i Svenskfinland som en konflikt mellan svenskt småfolk och svenskspråkiga kapitalister. De senare hade prioriterat profit före etnisk solidaritet och vägrat investera i de olönsamma svenskbygderna, vilket passat deras småborgerliga och reaktionära partivänner i den gemensamma intresseorganisationen Svenska folkpartiet. Maktförhållandena i Svenskfinland bevarades till priset av att finlandssvenskheten förtvinade. Det var i skuggan av detta folkdemokratiska och samtidigt allfinlandssvenska misslyckande och missöde, och i ljuset av den nya miljömedvetenheten och Tvärminnekonflikten, som den tongivande kommunisten Georg Backlund höll sitt Svenska dagen-tal "Miljövården ur finlandssvenskarnas synpunkt" i Hangö den 6 november 1970. Talet illustrerade tydligt de finlandssvenska folkdemokraternas nyfunna kluvenhet gällande Svenskfinlands industrialisering efter att Rachel Carson påvisat vårens tystnande och Nalle Valtiala varnat för människan.

Men förstöringen hejdades inte utan fortgick i nästan ökad omfattning trots ökad insikt och ökad kritik. Detta som en följd av ökad industrialisering och utbyggnad av det s.k. välfärdssamhället. Det är i synnerhet träförädlingsindustrin, pappers- och cellulosaindustrin som varit en av de stora syndabockarna, men även den kemiska industrin och senast oljeindustrin och raffinaderierna har syndat. [---] [P]å det finlandssvenska området passar det att peka på Jakobstad och den skadegörelse som därvarande industri åstadkommit. Någoting liknande finner vi i Borgå-trakten, där dessutom oljeraffinaderiet tillkommer. Vad vi i framtiden har att vänta av den petrokemiska industrin som bygges upp i Sköldvik vet vi inte. För Åbolands och Nylands del tycks det vara oljeföroreningar vid kusterna som utgör det största faromomentet. Vi har alltför färsk fall i minnet för att behöva gå in på dem [se Henry Nygårds essä]. Det tycks ju också vara denna fara som väckt det största motståndet och de största betänkligheterna i det så aktuella Tvärminne-fallet, en fråga som kom upp lagom för att göra temat för dagens festtal tillräckligt aktuellt just på denna ort. (Backlund 1970)

Backlund underströk att det inte enbart var industrin som syndat, utan att vi "allihopa" bidragit till miljöförstöringen. I Backlunds resonemang kring den konsumerande, bekvämlighetstörstande och bilburna människans skuld framkom även mot vem västerlänningarnas, inklusive de kapitalistiska japanernas, försyndelse var riktad – dem själva. Folkets hälsotillstånd stod på spel, vilket till och med folkpartisterna och socialdemokraterna insett. Backlund framhöll dock att det var folkdemokraterna, närmare bestämt DFFF i Dragsfjärd under ledning av den kommunistiske miljö-kämpen Rudolf Johansson, som visat framfötterna i miljöfrågan i form av tillsättandet av en miljövårdsnämnd, ett föredömligt första steg för Finlands kommuner.

Backlunds miljömedvetenhet utmynnade trots allt inte i en revidering av hans industrialiseringsståndpunkt. I valet mellan "allmän utveckling", vilken inbegrep industrialisering och arbetstillfällen, och de miljökador denna utveckling onekligen förde med sig, föll Backlunds röst på det materiella, och därmed mänskliga, framåtskridandet:

Jag har personligen den åsikten, att vi svårligen kan gå emot etablerandet av nya industrier på våra orter, det vore att fortsätta den tidigare politik, som vi på vänsterhåll beskyllt de svenska borgarna för att ha bedrivit, att av rädsla för negativa konsekvenser [MW: framförallt i form av den röde finnen, en såväl etniskt som ideologiskt fientlig figur] hindra utvecklingen och skapandet av sysselsättningsmöjligheterna på de svenska orterna – med en ödesdiger emigration och stagnation som följd. Därmed vill jag inte ta ställning i den för mig okända Tvärminnefrågan – bara varna för starkt känslotänkande och hysteri. (Backlund 1970)

Efter att Neste i februari 1971 till sist offentligt deklarerade sin avsikt att bygga ett oljeraffinaderi på Hangö udd genljöd Backlunds varningsord för starka känslolägen i de finlandssvenska folkdemokraternas språkrör *FNT*. Neste hade utlöst ett "veritabelt gräl" mellan olika "åsiktsgrupper" och Aktionsgruppen för Nylands skärgård hade tillsammans med *Västra Nyland* påbörjat "ett formligt propagandakrig mot Neste". *FNT* förespråkade att demokratiska principer från och med nu följdes med transparenta utredningar och åhörande av lokalbefolkningens åsikter i frågan. Tidningens ledarsida betonade att även om DFFF inte förbisåg

miljöskyddets betydelse var folkdemokraternas principiella position prioritering av industrialisering: "Folkdemokraterna anser emellertid att miljövården inte kan bli ett hinder för industrialisering utan måste kombineras med densamma" (*FNT* 11.2.1971).

Ett par veckor senare kunde *FNT* redogöra för både de svensk- och finskspråkiga folkdemokratiska Hangöbornas åsikt i Tvärminnefrågan. Hangös folkdemokrater hade på sitt årsmöte den 21 februari 1971 enats om att Neste var välkommet till udden för att förädla olja och skapa sysselsättning, förutsatt att vatten och kuster förblev rena. Kamraterna i Hangö såg också andra fördelar med Nestes etablering: en nerläggning av Nylands brigads skjutfält i Syndalen och en förskjutning av styrkeförhållandena i stadsfullmäktige genom inflyttning av arbetare (*FNT* 25.2.1971).

Ideologiska analyser och ståndpunkter

När Wahlrooskommittén sommaren 1971 förordade etableringen av Nestes tredje oljeraffinaderi på Hangö udd hade frågan blivit så politiserad att *FNT* såg sig föranledd att inte enbart kommentera polemiken utan att också själv polemisera. Positionera hade utkristalliserats under våren och *FNT* kunde nu pricka in det politiska, och i grunden, kapitalistiska intresse som gjort sig gällande i kampen mot Neste:

Massadressen med 70 000 namn som man lyckades skrapa ihop från hela Finland kallar man ortsbefolkningens votum. Ett faktum är i alla fall [sic] att massadressens stöd finns att söka i Helsingfors nejdens borgarhem medan den lokala arbetarbefolkningen från början tagit avstånd från den. [---] Bakom adressen står också den redan etablerade tunga industrin i västra Nyland med Fiskars, Kymmene AB, Ovako-gruppen o.s.v. i spetsen, vilka som bekant representerar en väsentlig del av det finlandssvenska storkapitalet och de därmed llerade högerkretsarna. Men det är ju klart att dessa kretsar motsätter sig en etablering av en ny stor, och dessutom statlig, arbetsgivare, som konkurrerar om arbetskraften och utövar ett tryck på lönenivån, som de nämnda kretsarna hittills dominerat ensamma i västra Nyland. Hårtill kommer de politiska konsekvenser en omfattande inflyttning av arbetare har i de hittills borgerligt dominerade kommunerna (*FNT* 15.7.1971).

FNT nedsablade även de två huvudsakliga ”käpphästar” som ”saddlats” av de ”finlandssvenska borgartidningarna”: Tvärminne zoologiska station och Nylands brigads skjutfält i Syndalen. Stationen, som ingen förutom ”en liten grupp naturvetare” tidigare ens känt till, och vars egentliga nytta inte kunnat konkretiseras för ”vanliga medborgare”, lyftes plötsligt till skyarna som en internationellt betydelsefull forskningsplats av politisk nödvändighet. Skjutfältet hade lika tvärt givits ett egenvärde, även av personer som tidigare varit kritiskt inställda till det. Detta trots att fältet i flera år förstört naturen och förhindrat utvidgningen av rekreationsområden. För *FNT* var Hangö udd ”det enda alternativet” (*FNT* 15.7.1971).

I början av augusti 1971 förklarade den f.d. folkdemokratiska trafikministern (1970–1971) Veikko Saarto följande i såväl *Kansan Uutiset* som *FNT*: ”Alueen työläiset sanovat JAA – porvarit EI”, ”Arbetarna JA – borgarna NEJ” (Citerad i Klemola 1972, 136; Saarto 1971). Saartos analys av den finlandssvenska borgerlighetens massmobilisering i Nestekriget var densamma som *Folktidningens*, farhågan för att förlora sin makt i området. En, enligt Saarto, välgrundad rädsla, eller som han uttryckte det mer rakt på sak än *Folktidningen* tidigare gjort: ”Det skulle betyda slutet på de svenska borgarnas maktperiod” (Saarto 1971).

Folkdemokraterna var dock inte förenade i sitt förordande av Nestes etablering på Hangö udd. Saartos utspel möttes av hård kritik från Jorma Hentilä, biträdande generalsekreterare i DFFF, som i både *Kansan Uutiset* och *Folktidningen* anmärkte på ”den oerhörda förenklingen av problemen och det trångsynta betraktelsesätt samt perspektivets kortsynthet” i Saartos artikel. Hentilä ondgjorde sig över Saartos nonchalans i miljöfrågan, och fann inte heller Saartos industri- eller arbetskraftspolitiska argument övertygande. Hentilä lyfte särskilt fram det motsägelsefulla i att Saarto talade sig varm för oljeraffinaderiets sysselsättande effekter i Västnyland när han samtidigt gjorde gällande, onekligen på goda grunder, att arbetskraft måste flytta in från andra regioner och dessutom gottade sig åt att dessa inflyttade arbetare skulle försvaga Svensk folkpartiet. Hentilä hoppades att Hangö-traktens arbetare och deras organisationer inte tog ställning i Tvärminnefrågan enligt en dogmatisk konträrprincip utan bildade sig en egen uppfattning på basis av all den information som fanns tillhanda:

”Att några svenskspråkiga borgare motsätter sig planerna är ingen allvarlig motivering för att arbetarna utan vidare borde försvara dem” (Hentilä 1971).

Den 19 augusti 1971 ifrågasatte Johan Willner såväl Saartos som Hentiläs som hela debattens premisser i *Folktidningen*:

Kamraterna [...] diskuterar en avvägning mellan miljö och sysselsättning på ett sådant sätt, att man kunde tro att vi redan lever i ett socialistiskt samhälle med rationell planering, där det verkligen är att fatta beslut, som står i samklang med hela folkets intresse. Av dessa borgares hat mot statsbolaget Neste följer inte att bolaget skulle kunna betraktas som progressivt (Willner 1971).

Willner menade att det mycket väl kunde vara möjligt för ett oljefraffineri att existera sida vid sida med en biologisk forskningsstation, men det fanns trots det lika lite skäl att lita på Neste som på något annat kapitalistiskt företag i det monopolkapitalistiska och borgerligt behärskade Finland. Den industripolitiska planeringen som genomfördes av de två bundsförvanterna staten och kapitalet var exploateringsoptimering, inte socialistisk planhushållning. Centraliseringen av kapital och därmed makt stod, enligt Willner, också i motsättning till kapitalets strävan efter att även behålla lokal kontroll, en kontroll som tillsvidare innebar ”speciella privilegier” för småborgarna ute i kommunerna. Dessa privilegier hotades nu av kapitalismens logik. I fallet Tvärminne tyckte sig Willner även se språkliga motsättningar. De västnyländska borgarnas samhällsställning hotades främst av den monopolkapitalism som givit dem deras position, men eftersom de också var finlandssvenskar kom konflikten att ges en extra språkpolitisk krydda (Willner 1971).

Grundorsaken till konflikten var likafullt att Finland var ett kapitalistiskt samhälle. Enligt Willner (1971) var miljövärd på borgerlig basis ”skenhelighet”, endast ett miljövärdintresse som var förenat ”med en socialistisk ideologi” var allvarligt menat. De avvägningar som krävdes i Tvärminnefrågan kunde ”göras först i ett socialistiskt samhälle, där man kan kompensera regionalpolitiska skadeverkningar, och likaså göra mera vittomfattande energibehovskalkyler, där exempelvis nackdelarna av en ohämmad oljedriven privatbilism kan beaktas”. Willner avslutade sitt inlägg med att betona helhetsperspektivets och klassanalysens vikt när

folkdemokraterna tog ställning till kapitalets och statens industrialiseringsplaner: ”Det är vi som skall slå in en kil bland borgarna, inte de bland oss” (Willner 1971).

Socialistisk statist i miljöfrågan?

Nestekrigets avgörande och, som det skulle visa sig, sista slag fälldes av Paasios socialdemokratiska minoritetsregering i slutet av juni 1972. Sommaren i Västnyland var räddad för Nestes motståndare, och det var många som vill ta åt sig äran för att ha avvisat det maktfullkomliga statsbolaget från Hangö udds stränder (se Johanna Wassholms essä). Den spirande miljörelsen hade tillsammans med folket motat Uolevi i grind, men för folkdemokraterna fanns det inte några politiska poäng att plocka i detta verklighetens Äppelkrig. Änglamarken på Hangö udd hade hotats av såväl social- som folkdemokrater, men det var DFFF som blev sittande med oljespelets Svarte Petter medan det i frågan minst lika splittrade SDP (se Matias Kaihovirtas essä) kom att ta initiativet i miljöpolitiken.

I en intervju om DFFF:s starke man i Dalsbruk, den miljöpolitiska pionjären Rudolf Johansson, noterar Johanssons forne partikamrat Nils Erik Torvalds att det var miljöfrågan, tillsammans med kvinnofrågan och postulatet om Sovjetunionens ofelbarhet, som upplöste vänsterradikalismen (Hellsten 2001, 34). Den socialistiskt underbyggda miljökamp som fördes av en kommunalpolitisk profil som Johansson verkar inte heller ha haft något större genomslag i det splittrade kommunistiska partiet eller den folkdemokratiska rörelsen. Detta trots, eller kanske på grund av, att Johanssons miljöpolitik utgick ifrån axiomet om Sovjetunionens felfrihet. Istället kom den växande miljömedvetenheten att undergräva DFFF:s trovärdighet, framförallt när det visade sig att planhushållningen i Sovjetunionen och östblockets folkdemokratier varken varit till fromma för människa eller miljö. Politik av socialistisk natur resulterade våren 1986 i radioaktivt nedfall över bland annat Finland, och även om exempelvis miljökampen Johansson förblev övertygad kommunist efter Tjernobylyolycan, var det senast då klart att DFFF hade förlorat miljöfrågan. DFFF

misslyckades med att politiskt kapitalisera på Finlands första stora miljökonflikt och folkdemokraterna förmådde aldrig att surfa på den gröna vågen.

Källor och litteratur

Backlund, Georg (1970): "Miljövården ur finlandssvenskarnas synpunkt", *Folktidningen Ny Tid* 12 november.

Demokratiska förbundet för Finlands folk (1967): *Principprogram*, <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SKDL/629> (28.8.2017)

Demokratiska förbundet för Finlands folk (1968): *Lantbruksprogrammet*,

<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SKDL/614> (28.8.2017)

"Opinionsstorm kring Nesteprojektet", *Folktidningen Ny Tid* 11.2.1971.

"Hangö folkdemokrater: Neste är välkommen med raffinaderi för att förädla olja, men inte smutsa ner vattnen", *Folktidningen Ny Tid* 25.2.1971.

"Neste-kommitténs betänkande ger grund för etablering i Syndalen på Hangö udd", *Folktidningen Ny Tid* 15.7.1971.

Hellsten, Sonja (2001): *Röde Rudolf: ett politiskt porträtt av Rudolf Johansson*, opublicerad pro gradu avhandling i statskunskap, Åbo Akademi.

Hentilä, Jorma (1971): "Saarto och Tvärminne", *Folktidningen Ny Tid* 12 augusti.

Klemola, Pertti, (1972): *Neste – renki vai isäntä?*, Helsinki: Otava.

Saarto, Veikko (1971): "Arbetarna JA – borgarna NEJ till oljeraffinaderiet på Hangö udd", *Folktidningen Ny Tid* 5 augusti.

Suomen kommunistinen puolue (1969): *Suomen kommunistisen puolueen läbiajan tavoiteohjelma*, <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SKP/739> (28.8.2017)

Willner, Johan (1971): "Neste och motsättningen bland borgarna", *Folktidningen Ny Tid* 19 augusti.

■ Den tsarlojale nationsbyggaren. En ny biografi om Mannerheim

Henrik Meinander: *Gustaf Mannerheim – Aristokrat i vadmal*. Lind & Co, Stockholm 2017

I år har det sannerligen inte saknats böcker om Gustaf Mannerheim på bokhandelsdiskarna – och det är helt följdriktigt. Både marskalken och den nation han var med om att forma firar jubileum, och då reagerar förlag och författare kreativt. Enbart på svenska har Dag Sebastian Ahlander, Herman Lindqvist och Henrik Meinander publicerat väl- och nyskrivna böcker om denne person, en av de största gestalterna i modern nordisk historia. Det rör sig inte om bibeltjocka biografier av gammalt snitt utan om nedbantade, lättlästa levnadsteckningar som riktar sig till gemene man. Så långt är allt gott. Men hur väl står sig biografierna om de skärskådas i ljuset av modern forskning?

I synnerhet Henrik Meinanders *Gustaf Mannerheim – Aristokrat i vadmal* (2017) står sig bra, särskilt i jämförelse med Ahlanders och Lindqvists betydligt mindre forskningsrelaterade alster. Meinander kombinerar översiktliga skildringar av finsk och europeisk historia med konkreta analyser av väsentliga detaljer, exempelvis mannerheimskt språkbruk i dagorder, med följd att läsaren kan följa med både på det makro- och mikrohistoriska planet. Resultatet är en fascinerande djupdykning i en centralt placerad persons möjligheter att påverka det historiska förloppet, på gott och på ont.

I flera kapitel belyser Meinander hur framgångsrik den unge Mannerheims karriär i ryska armén var, och hur viktig den blev för honom själv – hans sociala hemvist, hans politiska uppfattning, hans militära kompetens, och så vidare. Han beskriver hur Mannerheim utmärkte sig i rysk-japanska kriget och genomförde ett omfattande spionuppdrag i Kina, dels för att meritera sig till en tjänst som regementschef, dels för att tillfredsställa sin geografiska nyfikenhet. Sistnämnda uppdrag blev en vattendelare i Mannerheims liv. Karriären fick en skjuts framåt, med stationering i Polen, och han bar med sig tankeväckande visdomar och extrema upplevelser som färgade av sig på hans livssyn och världsbild.

Överhuvudtaget gör Meinander en stor poäng av Mannerheims trohet mot tsar Nikolaj II. Han förblev den siste tsarens man långt efter det att huset Romanov störtats, bolsjevikerna tagit makten i Sankt Petersburg och Nikolaj med familj massakrerats av druckna soldater i Jekaterinburg. Under hela livet hade Mannerheim fotografier av Nikolaj II i sitt hem. Detta – lojaliteten mot överbefälhavaren och den ryska regim Mannerheim svurit att lyda – borde egentligen inte komma som en överraskning. Envar som fördjupat sig i den europeiska högadelns samhällssyn och mentalitet under 1700-tal, 1800-tal och tidigt 1900-tal vet att officerskåren till sin natur var internationell, att nationalistiska värderingar av nutida snitt var sällsynta och att det väsentligaste var den personliga hedern och dess koppling till trohetseder och martialisk ära. Gustaf Mannerheim var ingen finsk patriot. Han var tsarrysk officer av finsk härkomst. Men den bilden av marskalken passar dåligt in i den mytiska vision av den finska republikens fader som frammanats av 1900-talets historieskrivning. Alltså har man tvingats tvätta, censurera och putsa till den historiske Mannerheim så att han fungerar bättre i ljuset av eftervärldens behov.

Dylikt agerande har, visar Meinander, lett till att vår uppfattning av Mannerheims roll under finska inbördeskriget/frihetskriget 1918 inte alls stämmer överens med verkligheten. Av hävd har Mannerheim framställts som den nyutropade nationens räddare, en vit riddare som genom rask militär aktion hindrade de ryskstödda ”röda” att genomföra en revolution och, i förlängningen, ansluta Finland till kommuniststaten i öster. Sanningen är att Mannerheim först successivt lärde sig att acceptera att ett

självständigt Finland var en realistisk möjlighet. För honom pågick fortfarande första världskriget, och år 1918 blev Finland krigsarena. Tyska trupper avancerade genom landet för att pressa fram en förmånlig fred med Ryssland, det vill säga det avtal som är känt i historieböckerna som freden i Brest-Litovsk. Detta gjorde tyskarna till "de vita" allierade i kampen mot "de röda" i Helsingfors, men för Mannerheim var alliansen högst obekvämt, och han tolererade den endast eftersom händelseutvecklingen hade gjort den oundviklig. Självt såg han sig fortfarande som tsarens man. Mannerheims målsättning 1918 var att, så fort tillfälle gavs, bistå de kontrarevolutionära krafterna i Ryssland för att vrida klockan tillbaka. Eller som Meinander träffande konstaterar: "Storfurstendömet Finlands välgång var självfallet en hjärtesak för honom, men det väsentliga ramverket i Mannerheims världsbild var ändå Ryssland och dess relationer till det övriga Europa. Detta geopolitiska perspektiv skulle i allt väsentligt styra hans säkerhetspolitiska tankesätt i resten av hans liv." Ingenting av detta passade in i den patriotiska berättelse som senare växte fram i Finland, varför Mannerheim så småningom, "med benägen hjälp av nationalistiskt tänkande spökskrivare" lärde sig att formulera sig på ett sätt som var gångbart i det nygamla hemlandet.

Gustaf Mannerheim var alltså, om vi skalar bort det mytiska utanverket, ingen modern människa. Trots att han hade svenska som modersmål och talade erbarmlig finska var han inte finlandssvensk i nutida bemärkelse utan gammaldags finne, en aristokrat med båda fötterna stadigt placerade i 1800-talet. Idag, med 1900-talets historiska facit i hand, är det inte svårt att på vissa punkter sympatisera med hans utgångspunkter och resonemang. Att Mannerheim månade om en rysk kontrarevolution berodde inte bara på att han var lojal mot huset Romanov. Det berodde också på att han förutsåg att Finland även fortsättningsvis skulle vila i Rysslands skugga, och han föredrog ett tsar-Ryssland framför ett sovjet-Ryssland. Att Mannerheims makropolitiska vision var baserad på en realistisk framtidsprognos blev bittert uppenbart under andra världskriget och efterkrigstiden.

Henrik Meinanders påfallande nyktra och sakliga analys av Mannerheim får också konsekvenser för tolkningen av Finlands roll under andra världskriget. Även här spelade Mannerheim en

nyckelroll. Han brukar ofta framhåvas som Finlands räddare i landets ödesstund, när nationen stred mot Sovjetunionen i ett krig som, enligt en vida spridd uppfattning, fördes "separat" i förhållande till det nazistiska Tysklands fälttåg mot samma stat. I själva verket, påpekar Meinander, är detta synsätt ett missförstånd på gränsen till historieförfälskning. Finland var de facto nära allierat med Tyskland, och många finländare var fast övertygade om att Hitler skulle vinna. Meinander analyserar skickligt Mannerheims egna bidrag – och hans skuld – till att det gick som det gick.

Allt som allt är Meinanders Mannerheimbiografi en utmärkt, forskningsmässigt uppdaterad skildring av Mannerheims liv och gärning, låt vara något kortfattad – 100 sidor ytterligare hade varit fullt befogade. Ett extra plus är slutkapitlet, med en redogörelse för synen på marskalken efter hans död.

Dick Harrison

■ Imponerande om det svenska i storfurstendömet Finland

Max Engman: *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*. Finlands svenska historia 3. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2016 & Atlantis, Stockholm 2016

Hösten 2016 utkom Max Engmans senaste bok *Språkfrågan*, som är den tredje delen av Svenska litteratursällskapets serie i fyra delar om Finlands svenska historia. De övriga delarna är *Sveriges Österland* (Kari Tarkiainen 2008), *Riksdelen* (Nils-Erik Villstrand 2009) och *Nationalstaten* (Henrik Meinander 2016). Engmans bok behandlar Finlands historia åren 1812–1922 med betoning på svenskhetsrörelsen och svenskans ställning. Eftersom dessa två ämnen emellertid inte kan diskuteras utan att man samtidigt utförligt tar upp finskhetsrörelsen och finskans ställning, respektive även ryskans ställning i Finland, utformar sig boken som en bred exposé över Finlands historia under autonomins tid, dock med utgångspunkt i de viktigaste språkgruppernas inbördes relationer.

Engman hinner på drygt 400 boksidor behandla det långsamma avskedet från Sverige, de tre viktigaste språkgruppernas ställning och utvecklingen av deras ställning över tid, mobiliseringen av de finskspråkiga och senare även av de svenskspråkiga, den gradvisa klyvningen av många viktiga samhällsliga instanser enligt språk, finlandssvenskhetens gradvisa uppkomst och dilemma, politiska rörelser samt diskussioner om svenskans ställning under den tidiga republikens tid, såsom Ålandsfrågan och frågan om skydd för den svenska minoriteten i lagstiftningen. Vissa saker berättas flera gånger, men då ur olika synvinklar. Den röda tråden är hela tiden klar, läsaren lotsas sakkunnigt och smidigt även genom mycket komplexa skeenden, bildmaterialet är intressant och relevant och språket utmärkt.

I boken uppskattar jag i hög grad hur Engman ofta diskuterar planer och alternativ som aldrig förverkligades. Hur många vet t.ex. i dagens läge att Tavastehus upplevdes som ett seriöst alternativ till Åbo och Helsingfors när Finland skulle få en ny huvudstad,

och att både generalguvernören Sprengtporten och den ryske överbefälhavaren bodde där en tid. En annan möjlighet som diskuterades var att styra Finland från Petersburg, som då på sätt och vis helt enkelt skulle överta Stockholms roll för finländarna. Det är lätt hänt att särskilt lekmanen ser historien som ett självklart och obönhörligt framåtskridande mot just de förhållanden som råder i nutiden. Engman visar dock genomgående i boken hur det också kunde ha blivit, vilket känns uppfriskande och intressant.

Den lilla människan står i fokus för Engmans skildring. Bokens perspektiv innebär att rikspolitiken och eliternas intressen inte stjälar all uppmärksamhet, utan att just gräsrotternas mobilisering och olika typer av folkbildning får mycket stort utrymme (visserligen som en konsekvens av rikspolitiken). Folkskolan, folkhögskolorna, ungdomsföreningarna, hembygdsrörelsen, och givetvis den allmänna rösträtten, förändrade livet för den stora majoriteten finländare på ett genomgripande vis under den tidsperiod som boken behandlar. Dessa fenomen ges här den tyngd de förtjänar och redogörelsen kompletterar på ett fint sätt våra skolkunskaper om Finlands historia.

Under läsningen kommer jag emellertid att fundera på de samiska språkens ställning i Finland. Jag förstår mycket väl att de samiska språken inte uppfattades som viktiga på riksplaneln, och därför inte blir automatiskt relevanta att behandla vid en redogörelse för det svenska i Finland. Jag förstår också av förordet att Engman varit tvungen att skära bort en hel del text i redigeringskedet för att få boken att nå ett lämpligt omfång. Trots allt återkommer frågan hos mig gång på gång under läsningen: diskuterades samernas ställning och de samiska språken över huvud taget under 1800-talet? Uppkom någon form av mobilisering av samerna: språklig, kulturell eller politisk? Och om inte, så varför inte? Jag menar att ens en kort redogörelse också för samernas situation under den autonoma tiden skulle ha kompletterat boken på ett fint sätt och lyft fram en alltför ofta negligerad minoritet.

Boken ter sig som omistlig, inte bara för dem som är intresserade av historia. Jag rekommenderar den även för dem som bättre vill förstå vår egen tids politiska, kulturella och sociala strömningar i Finland. Även i gymnasiet kunde boken med fördel användas. Det är också svårt att främja förståelsen för det svenska i Finland

hos finskspråkiga samt hos svenskar i Sverige utan de grundkunskaper som den här boken ger. Jag hoppas sålunda att boken (och hela serien på fyra böcker) får stor spridning även på finskt och rikssvenskt håll. Lite förkunskaper krävs emellertid. Engman använder t.ex. begrepp som *Gamla Finland* utan att desto mera förklara vad de innebär. Ett register med begreppsförklaringar i slutet kunde sålunda ha varit bra. Särskilt läsare i Sverige kan av den här anledningen troligen ställvis uppleva läsningen som lite svår. Boken ger emellertid allmänbildning, väcker tankar och förklarar skeenden som i många fall är brännande aktuella ännu i dag. Folkbildning när den är som bäst, med andra ord.

Viveca Rabb

■ Skakande men nyanserat om mat, hunger och makt

Martín Caparrós: *Hunger*. Natur & Kultur, Stockholm 2016

Hur skriver man om ett fenomen som är plågsamt konkret för var nionde människa på jorden men som närmast ter sig som en abstraktion för den tilltänkta läsaren? Hur går det att skriva medryckande och analytiskt om hunger och svält utan att göra sig skyldig varken till billig sentimentalitet eller alienerande saklighet?

Ett sätt att svara på dessa frågor finner vi i den prisbelönta argentinske journalisten och romanförfattaren Martín Caparrós monumentala nyaste bok *Hunger*. I boken turas djuplodande personporträtt av hungrande och marginaliserade människor med kapitel som handlar om matproduktion, ekonomi, antropologi, filosofi, historia och politisk analys. Caparrós lyfter fram hungern i dess gråa, massiva, hemska vardaglighet i stället för att presentera den som en avvikelse, som något spektakulärt som enbart existerar om man ser den på tv. Han ger därmed uttryck för det i forskningen välkända faktumet att uppmärksammade fall av hungerkatastrofer, som till exempel den aktuella krisen i och kring Afrikas horn, fungerar snarast som synvillor som hindrar oss från att se den verkliga, hela tiden pågående krisen där endemisk hunger och undernäring är vardagsmat för över 800 miljoner människor. Vardaglighet utgör bokens konceptuella nav som Caparrós skickligt använder för att sammanlänka till synes vitt skilda fenomen från olika håll i världen. Allt från ett enskilt människoöde i en avlägsen by i ett perifert land i Afrika via våra kaffebord och skafferier och vidare till maktens korridorer i transnationella storföretag, ministermöten och i den för livsmedelspriserna i världen så centrala Chicagobörsen. Resultatet av denna mycket ambitiösa ansats är en läsvärd bok oberoende av i vilken grad läsaren instämmer med författarens slutsatser eller inte.

Sydsudan, Niger, Indien, Madagaskar och Bangladesh hör till de länder dit Caparrós reste inom ramen för sitt bokprojekt. Han skildrar på ett fångslande sätt hur den för oss osynliga hungern och misären ser ut i människornas vardag och de fruktansvärda konsekvenser som den utmynnars i form av underutvecklade kroppar

och hjärnor, infektionssjukdomar, förtida död, illamående och visionslöshet med mera. Trots att allt detta lätt kunde undvikas eftersom det i dagens värld skulle finnas tillräckligt med mat för alla. Argumentet är i och för sig inte nytt, men det är värt att upprepa det ånyo med hjälp av färsk statistik: för tillfället skulle världens livsmedelsproduktion räcka för tolv miljarder människor på jorden, vilket är sextio procent mer än världens nuvarande befolkning. I förbifarten konstaterar Caparrós att det bara skulle behövas 30 miljarder amerikanska dollar för att göra slut på hungern i världen. Detta faktum har likaledes ofta åberopats under de senaste årtiondena utan att det skulle ha lett till några som helst konkreta åtgärder.

Rekapitulationen av dessa fakta är dock bara upptakten till berättelsen i *Hunger*. Caparrós ser nämligen inte världshungern som ett uttryck för fattigdom eller befolkningstillväxt, någonting som lätt kunde lösas med hjälp av en mer effektiv fördelning av frukterna av existerande livsmedelsproduktion. Lösningar av detta slag, flera av vilka Caparrós belyser i kapitlet om mer "utvecklade" länder som USA och Argentina, gör enligt honom tyvärr inget annat än att de eventuellt håller människor vid liv, men utan att rubba de ekonomiska och politiska villkor som upprätthåller den ojämlikhet som förorsakar hunger och misär. I stället för en bättre fördelning av livsmedel behövs enligt Caparrós en omfördelning av resurser. Med andra ord argumenterar Caparrós på ett tankeväckande sätt för en syn på både hunger och fattigdom som förorsakade av ojämna maktförhållanden såväl på det lokala som det nationella och det globala planet. Som han själv säger, "hungerns främsta orsak är rikedomen, det faktum att några få lägger beslag på det som många behöver, inklusive maten". Att kunna äta handlar om makt eller bristen på det. För Caparrós är det frågan om global klassindelning inom ramen för ett kapitalistiskt världssystem. Människor går hungriga såväl i USA, Argentina som Bangladesh och Niger för att kapitalismen har gjort dem överflödiga. Undernäring och svält i det globala Syd, bristfällig näring och övervikt i det globala Nord. Grovt förenklat: den som tar, han har.

Publiceringen av *Hunger* är en kulturgärning av Natur & Kultur. *Hunger* bjuder på en tankeväckande, bildande och stimulerande läsoplevelse som inte bara effektivt punkterar myter

om världshungern utan även ställer mycket obekväma frågor till läsaren om hens roll i denna tingens ordning. Oberoende av hur läsaren förhåller sig till Caparrós teser om orsakerna bakom världshungern, inklusive de materiella förutsättningarna för våra privilegierade liv, bjuder boken på omtumlande läsning och fungerar mer än väl som en mångfasetterad faktabok om hunger.

Översättaren Annakarin Thorburn har gjort ett gediget arbete i synnerhet med tanke på att Martín Caparrós böljande och stundvis poetiska skrivsätt, som får en att tänka på den legendariska uruguayanska författaren Eduardo Galeano, säkert har krävt mycket av översättaren. Språket i boken är flytande och nyanserat och lyckas hålla läsaren fokuserad. Tyvärr kunde läsoplevelsen ha varit ännu bättre om det inte hade funnits ett antal slag- och syftningsfel samt felöversättningar som recensenten stundvis bara kunde häpnas över. Detta är synd eftersom det inte hade behövts mer än en mer noggrann korrekturläsning för att råda bot på felen. Trots allt hör *Hunger* till de absolut bästa populärböckerna om hunger och svält som jag har läst. *Hunger* är en bok för människor som inte vill nöja sig med bekväma bortförklaringar, om inte för någon annan orsak än den att hunger och svält är oacceptabla i en värld fylld av överflöd.

Johan Ehrstedt

■ En djup förståelse av psykologin bakom terrorism och radikaliserings

Willem Koomen & Joop van der Pligt: *The Psychology of Radicalization and Terrorism*. Routledge, London 2016

The Psychology of Radicalization and Terrorism av Willem Koomen och Joop van der Pligt tar fasta på processer, samhälleliga, mellanmänskliga eller individuella, som på något sätt kan påverka att en grupp eller en person radikaliseras och möjligen blir våldsbägen. Temat är relativt bekant för en person som läst in sig på radikaliserings, terrorism och fundamentalism – men bokens särskilda syfte är att beskriva ett schema för radikaliserings och terrorism. Författarna Koomen och van der Pligt har en bakgrund i socialpsykologin, vilket också syns i hur olika processer beskrivs i boken. Författarna vill på ett systematiskt sätt framlägga de många och komplicerade orsakerna bakom fenomenen och i processerna som möjliggör dem. Detta gör att boken kanske främst är ämnad för personer som studerar och forskar i radikaliserings, men boken är också högst relevant för andra intresserade. Författarna fokuserar huvudsakligen på tre olika sorters terrorism; höger-extrem, vänster-extrem och religiös terrorism. De bakomliggande processerna beskrivs ändå oftast på ett allmängiltigt sätt, som giltiga för alla de tre olika sorternas terrorism. De gånger de specificeras handlar det oftast om religiös terrorism.

Boken är indelad i tio kapitel. Bortsett från introduktion och sammanfattning lyfter boken fram åtta olika teman och processer som författarna anser att spelar in i radikaliserings på ett eller annat sätt. Vissa kapitel behandlar sociala faktorer, medan vissa behandlar psykologiska faktorer. Kapitel två handlar om fördomar, stereotyper och diskrimination i samhällen och hur sådant kan påverka dem som utsätts. Kapitel tre handlar om de hotbilder som uppstår genom de faktorer som behandlats i kapitel två, samt hur dessa hot kan leda till radikaliserings hos dem som känner sig hotade. Här delar författarna in hoten i olika kategorier; realistiska hot, symboliska hot, hot som påverkar grupp-självförtroendet och upplevda hot eller upplevd orättvisa. Hur hoten upplevs, till

exempel om en minoritet uppfattar att majoriteten ser dem på ett visst sätt, kan exempelvis starkt påverka minoritetens beteende. Om en grupp människor känner sig hotade så finns det en risk för radikalisering, eftersom de drabbade människorna kan uppleva att hotet måste besvaras på något sätt.

Kapitel fyra behandlar vilka faktorer i det samhälleliga klimatet eller vilka händelser som kan fungera som katalysatorer för radikalisering hos en grupp. I kapitel fem skriver författarna bland annat om radikaliseringsbenägna personlighetstyper, såsom auktoritära och sensationssökande personligheter, men också om socioekonomisk bakgrund, kön och ålder och hur de inverkar på radikalisering. Kapitel sex och sju tar upp social identitet och hur ens sociala identitet samverkar med upplevelsen av social tillhörighet, självförtroende, känslor, hot, ideologi och religion. Kapitel åtta beskriver de mekanismer som gör att en radikaliserad grupp eller individ går över från att vara icke-våldsamt till våldsbenägenhet och terrorism, antingen i politikens eller religionens namn. Här tas flera olika sociologiska fenomen upp, såsom dehumanisering av fienden, karismatiska ledare, polarisering och grupp-tänkande samt sociala och ekonomiska belöningar. I kapitel nio jämförs våldsamma och icke-våldsamma grupper med varandra, och här behandlas också olika orsaker till att människor lämnar terroristgrupper eller andra extrema grupper bakom sig. Slutligen diskuterar författarna hur man kan motarbeta terrorism och terrorismens uppkomst.

Det intressanta med *The Psychology of Radicalization and Terrorism*, som skiljer den från andra böcker om terrorism och radikalisering, är att den fokuserar på både bredd och djup. Många olika faktorer tas i beaktande, allt från bakgrund och kontext till individuella och gruppdynamiska psykologiska mekanismer. Boken är trots sin mångfald ändå tillräckligt täckande. Författarna går på djupet och förklarar tydligt de olika processer som ligger bakom olika mekanismer i samhället. Detta har jag saknat i övrig religionsvetenskaplig litteratur, där man snarare har fått läsa påståenden om hur radikalisering går till och vem som ligger i farozonen för radikalisering, utan att egentligen förstå varför (t.ex. Juergensmeyer, 2000).

En myt som författarna intressant nog slår hål på i boken är att personer från en osäker socioekonomisk bakgrund lättare blir radikaliserade. Författarna menar att högutbildade och rika människor i själva verket oftare samtycker med och också går med i extrema grupperingar än fattiga och mer lågutbildade individer. Här kunde författarna ändå ha gjort en lite grundligare djupdykning i varför detta sker och också varför man tidigare tänkt annorlunda. Eftersom detta är en av de punkter på vilken boken skiljer sig från tidigare religionsvetenskaplig litteratur kunde ämnet ha givits lite mer utrymme.

Boken är skriven på ett pedagogiskt sätt med sammanfattningar i slutet av varje kapitel. Det schema som författarna ritar upp för hela radikaliseringsprocessen och för processerna från radikalisering till terrorism följer med genom hela boken och spjälks upp i delar efter varje kapitel för att läsaren bättre skall förstå det. Schemat är konkret uppbyggt av olika boxar som representerar olika delar av radikaliseringsprocessen sammanbundna av pilar som visar hur processerna påverkar varandra. Boken lämpar sig enligt mig för såväl religionsvetare, samhällsvetare som psykologer. I och med att det mesta beskrivs både tillgängligt och noggrant kan också den som inte läst in sig på ämnet tidigare också ha behållning av boken. Eftersom terrorism och både politisk och religiös extremism till så stor utsträckning präglar dagens värld är Koomens och van der Pligts bok både ytterst dagsaktuell och relevant. För att kunna motarbeta terrorism och ohälsosam extremism måste man först förstå vilka faktorer som får dem uppstå. Det gör denna bok på ett mångsidigt sätt.

Karin Karlsson

Medverkande

Johan Ehrstedt, FM, doktorand i allmän historia vid Åbo Akademi
(joehrste@abo.fi)

Dick Harrison, professor i historia vid Lunds universitet
(dick.harrison@hist.lu.se)

Matias Kaihovirta, FD, t.f. universitetslärare och post doc-forskare
i nordisk historia vid Åbo Akademi (mkaihovi@abo.fi)

Karin Karlsson, teol.stud. i religionsvetenskap vid Åbo Akademi
(karin.m.karlsson@abo.fi)

Hanna Lindberg, FD, post doc-forskare i historia vid Åbo Akademi
(hanna.lindberg@abo.fi)

Henry Nygård, FD, docent i nordisk historia
(henry.nygard@multi.fi).

Viveca Rabb, FD, post doc-forskare i svenska språket vid Åbo
Akademi (viveca.rabb@abo.fi)

Johanna Wassholm, FD, projektforskare i nordisk historia vid Åbo
Akademi (johanna.wassholm@abo.fi)

Mats Wickström, FD, postdoktoral forskare i historia vid Åbo
Akademi (mats.wickstrom@abo.fi)